

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Bakalářská práce

Jan Vlček

**Ikonografie římských mincí v období vlády Constantinovské
dynastie**

Iconography of Roman Coins during the Age of Constantinian Dynasty

Písek 2014

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Musil, Ph.D.

Rád bych na tomto místě pod koval vedoucímu mé práce, panu Doc. PhDr. Jiřímu Musilovi, Ph.D, za cenné rady, které mi pomohly vtisknout této práci její definitivní podobu.

Autor

Prohlá-uji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatn , že jsem ádn citoval
v-echny použité prameny a literaturu a že práce nebyla vyufita v rámci jiného
vysoko-kolského studia i k získání jiného nebo stejného titulu.

V Písku dne 11. 6. 2014

.....

Jan Vl ek

Klí ová slova (esky)

mince, římské mincovnictví, ikonografie, Constantinovská dynastie (307 - 364 n. l.),
dominát

Key words (in English)

coins, Roman Coinage, iconography, Constantinian Dynasty (307 ó 364 AD), dominate

Abstrakt (esky)

ímské mince raflené v období vlády Constantinovské dynastie tvo í svými motivy pozoruhodnou a svébytnou skupinu. Cílem práce je definovat a popsat motivy uflívané na ímských mincích v tomto období, klasifikovat jednotlivé obrazové skupiny a vyloflit jejich význam z hlediska státní propagandy. Práce si také v-í má vztah mezi mincovními obrazy a opisy, uflití zna ek mincoven jako sou ásti obrazové nápln , a popisuje vztahy mezi mincovními obrazy a soudobými sociopolitickými jevy a událostmi.

Abstract (in English)

The Roman coins minted during the reign of Constantinian Dynasty form remarkable and unique group by their motives. The aim of this work is to define and describe the motifs used on Roman coins in this period, classify the individual image groups and interpret their significance in terms of state propaganda. This work also notes the relationship between the coin images and transcriptions, the use of the mint marks as a part of the image content, and describes the relations between the coin images and contemporary sociopolitical phenomena and events.

OBSAH

1	PŘEDMLUVA	7
2	ÚVOD.....	9
3	LÍCE MINCÍ.....	13
3.1	PORTRÉTY	13
3.2	LÍCNÍ OPISY	19
4	RUBY MINCÍ.....	24
4.1	OBRAZY A OPISY	24
4.2	ZNAČKY MINCOVEN.....	35
4.2.1	<i>Přehled základních mincovních značek</i>	<i>37</i>
5	KŘESŤANSKÁ SYMBOLIKA NA MINCÍCH	40
6	POSMRTNÉ RAŠBY.....	46
7	PAMÁTNÍ RAŠBY MÍST.....	51
8	ZÁVĚR.....	54
9	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	56
P	ÍLOHY.....	58

1 Předmluva

Na peníze jako na předmět všeobecně ovlivňující osudy lidí bylo vždy nahlíženo poněkud jinak než na ostatní předměty, které dlouhá každodenní obklopovaly. To platilo již v antice, kdy byla starým, dávno neplatným mincím přisuzována magická moc a bývaly proto nošeny jako talismany. V renesanci, v souvislosti s oživením zájmu o antickou kulturu, se starověké mince staly oblíbeným objektem zájmu mnohých vzdělanců své doby. Všeobecně známý a vude zmiňovaný je příběh, podle kterého básník Petrarca v noval darem několik římských mincí císaři Karlovi IV., aby tyto mince, jež Petrarcovi přinesly tolik potěšení, inspirovaly císaře k velikým státnickým činům, a on se tak stal důstojným nástupcem císaře, jejichž portréty byly na mincích vyraženy. V této větě je také obsažen jeden z důvodů, které mohly renesančního člověka přivést k zájmu o antické mince. V následujících staletích vznikaly četné soukromé sbírky, mince však byly dosud vnímány spíše jen jako krásné umělecké památky, než jako cokoli jiného. Ostatně je zajímavé, že dlouho byly sbírány jen mince antické, mladší ražby obvykle stály mimo sbíratelský zájem.

Osmnácté století spolu s vývojem vědy přineslo změnu v nazírání na antické mince. Mnohé soukromé sbírky se staly základem pro sbírky institucí a byly vydány publikace, které položily základ pro vědeckou numismatiku. V 19. století se ve vědeckém bádání na poli numismatiky úspěšně pokračovalo a tehdy byly také postulovány všeobecné zásady, které platí dodnes.

Ani v české numismatice se zprvu nevyhnula jistým módním trendům, jež byly dány dobou, ve které se numismatika vyvíjela. Všeobecné pozornosti se dlouho těšily zejména mince 1. a 2. století po Kr. Tato doba byla vnímána jako doba všeobecného rozkvětu římské říše a proto si vědci tehdejších badatelů zasloužili nejvíce pozornost. Naproti tomu 3. století bylo (a mnohdy dodnes je) vnímáno jako doba hluboké krize, která se více než kde jinde projevila právě na mincích. Doba je tedy mladší, pak byla pro badatele málo přístupná, a proto jí bylo věnováno jen málo pozornosti. Svou roli v tom snad zčásti sehrál také fakt, že mince ze 4. století byly vždy nejnáze dostupné a proto ztrácely pro zájemce jistý lesk výjimečnosti. V posledních asi stech letech se však myšlení badatelů přeci jen přeorientovalo i na oblast mladších římských mincí, kterým je vytrvalou prací splácen dluh minulosti. Také ze zdánlivé nevýhody se změnou úhlu pohledu stane předmět; znalosti o mincích, které jsou díky své snadné dostupnosti zastoupeny ve sbírkách snad každého okresního muzea, je tedy možno

lehce vystavit na studiu velkého množství autentických kusů. Jak významná je toto jednodušnost, není třeba snad ani rozvádět.

Jistou slabinou římské císařské numismatiky je fakt, že obvykle postrádá práce zabývající se širšími rozsáhlými tématy. Například zájemce o římskou numismatiku bude mít při studiu literatury především jenom v této možnosti výběru; kromě rozsáhlých korpusů a obecných pojednání, kromě úzce zaměřených článků a statí existují ještě samostatné monografie zabývající se římskými mincemi buď z hlediska jen určité oblasti (např. Baktrie, Judea...), nebo dle jiného období (Ptolemaiovci v Egyptě, římské koloniální ražby...). Takové práce v římské numismatice stále chybí. Badatel v tomto oboru musí mít tedy poměrně rozsáhlý přehled o zdrojích, ze kterých může získat potřebné informace. Ze všeobecných prací jsou to především korpusy *Roman Imperial Coinage* (RIC) nebo *Coins of the Roman Empire in the British Museum* (BMC). V českém prostředí dležitou úlohu plní vysoce odborná práce K. Kurze *Mince starověkého Řecka a Říma a Antická numismatika*. Kromě toho v nejznámějších periodických vydáních neprobíhá množství článků, které se v nich nejznámějšími účelji zaměřeným tématům.

Tato práce se zabývá motivy na mincích užívanými v rozmezí let 307 až 364. Je to období, které dosud zcela neztratilo svou atraktivitu pro širší okruh zájemců. Je zde mnoho jevů a skutečností, které jsou poutavé a přilákávají. Pochopitelně k těmto tématům bylo v minulosti řečeno již mnoho. Na druhou stranu toto období obsahuje také mnoho šlukových míst. Jde zejména o skutečnosti, které jsou vnímány jako samozřejmé a proto není považována potřeba se k nim dále vyjadřovat. Snahou této práce je vyhnout se těmto šlukovým místům a pojmout téma ikonografie constantinovských mincí ve své šluklosti bez inuít rozdílu mezi běžným a výjimečným, a pokud nevíme se to dít, nebo nedostatek podkladů v případě těchto šlukových skutečností je citelný. Cílem práce je podat dostatečný obraz o šluklosti vývoje obrazových motivů za panování Constantina rodu ve své úplnosti tak, aby čtenář po přečtení získal dobrý přehled o tomto šluklitém, ale zajímavém fenoménu římského mincovnictví.

2 Úvod

V červenci roku 306 zemřel Constantius Chlorus, adoptivní syn a nástupce císaře Maximiana Herculia, a spoluvládce císaře Galerius. Jeho syn Constantinus, který tou dobou bojoval v Británii, byl v reakci na to svými legionáři prohlášen augustem. Galerius toto odmítl uznat, jmenoval však Constantina prozatímním caesarem. Constantinus se však brzy oženil s Faustou, dcerou Maximiana Herculia, který nakonec Constantina jmenoval augustem. Tím se vláda přesunula do rukou jedné z posledních římských císařských rodin, Constantinovské dynastie. Constantinus se brzy projevil jako obratný státník, diplomat i vojevůdce. Postupně odstranil všechny své mocenské rivaly a po dlouhých letech se stal jediným císařem celé říše. Svými schopnostmi připravil vhodné podmínky pro převzetí vlády svými syny, takže členové Constantinova rodu vládli říši ještě více než dvacet let po Constantinově úmrtí. K dnešním změnám docházelo i v celé římské společnosti. Nejvýznamnější byla ta, že po téměř čtyřech staletích opustila město ilegality nová víra o křesťanství, a brzy hluboce zakořenila v celé společnosti.

Mince, které v této době vycházely z mincovny říše, nesou cenné informace o své době, a to především svými obrazy, které byly důmyslně voleny tak, aby propagovaly oficiální teze císařovy vlády a vhodně reagovaly na aktuální události. V historickém povědomí zainteresované veřejnosti je na constantinovské mince pohlíženo s mírným despektem, neboť je dosud zakořeněna představa o pozdní římské říši jako o období úpadku, které nesnese srovnání se skvělým, slavným a blahobytným obdobím raného a středního principátu, kdy obrovská říše kvetla a bujela po všech stránkách. A mince přece musí odrážet dobu, ve které vznikly, proto jsou ty z doby dominátu jen ubohým odleskem dřívější slávy. Nejsem toho názoru. Stejně jako vláda Constantinovců jistě nebyla dobou úpadku, tak ani jejich mince nejsou úpadkové. Je pravda, že například ve volbě mincovních kovů je patrná krize římské ekonomiky, která však probíhala už od poloviny 3. století. A je pravda, že po výtvarné stránce jsou constantinovské mince také poněkud hrubší než mince předcházejících období. Rozhodně však nejsou úpadkové. Skutečný úpadek římské mince přišel až na počátku 5. století. Naopak v mincích ražených za Constantinovců je možno spatřovat přímý opak, kdy se římské mincovní umění naposledy naplno projevilo v celé své kráse a pestrosti.

Pro pochopení mincovního vývoje celého období je třeba se na úvod seznámit alespoň s jeho základy. Své první mince nechal Constantinus razit ještě s titulem *caesar*

zřejmě krátce poté, co se ujal vlády v druhé polovině roku 306.¹ Tyto nejstarší mince vycházejí z tehdy užívaného systému, který zavedl císař Diocletianus svou novou reformou roku 294. Tato reforma je významná a pozoruhodná v tom smyslu, že jí byly zrušeny téměř všechny staré nominály, z nichž některé byly raženy již od dob republiky. Císař se takto, byť s malým dlouhodobým efektem, pokoušel vyřešit katastrofální peněžní situaci v říši, kdy bylo státní oběhové dlouhodobě znehodnoceno na nejnižší možnou úroveň.

Základním nominálem určeným pro běžné potřeby oběhu se stala bronzová mince dnes konvenčně nazývaná *follis*. Měla průměr 25 až 28 mm a hmotnost okolo 10 gramů. Zprvu obsahovala malé množství stříbra: asi 2 až 4%, avšak během let i *follis* postihlo další znehodnocování měny, které se u mince z obecného kovu projevilo úbytkem hmotnosti. Z tohoto důvodu není dosud jasné, zda se u některých menších bronzových mincí z počátku 4. století jedná o díly *follu* (1/2-*follis* a 1/4-*follis*), nebo zda jde o redukované *follis*.² Není doposud zcela jasné, zda byla mince nazývaná *follis* zrušena někdy koncem druhého desetiletí 4. století, nebo zda byla v této době pouze začleněna do nového systému. Tento nový systém bronzových mincí je problematický, nebo o něm není téměř nic známo. Nejsou známa ani jména tehdejších mincí, ani systém, ve kterém platily. Pro potřeby současných badatelů je tedy používán systém, který užíval ve dvacátých letech 20. století navrhl ve své práci Guido Bruck.³ Ten rozdělil tyto bronzové mince podle průměru do čtyř skupin, které jsou pak sestupně označeny jako AE 1 až AE 4. Patří do skupiny AE 1 spadají mince s průměrem nad 25 mm, ve skupině AE 2 jsou mince s průměrem 20 až 24 mm, ve skupině AE 3 mince s průměrem 17 až 19 mm a mince s průměrem menším než 17 mm patří do skupiny AE 4. Občas se vyskytující skupina AE 3/4 není všeobecně uznávána. Někdy se pro tyto skupiny používají také názvy 2-*maiorina*, *maiorina*, *centenionalis* a 1/2-*centenionalis*. Tyto názvy vycházejí z dobových názvů dochovaných v pramenech, ale není známo, ke kterým mincím je třeba je přidat. Jsou užívány podle zafixované konvence v mezinárodní numismatice, která není zcela všeobecná, jak o tom svědčí anglosaské katalogy, které zaměňují *maiorinu* s *centenionalem*.⁴ Relativním nedostatkem tohoto systému je, že absolutně nerespektuje hmotnost mince, která byla ve starověku při určování nominálu přednější než průměr. Protože ale není znám původní systém nominálů a tento nový

¹ RIC VI, 48.

² Petráš a Fridrichovský 2008, 44645.

³ Bruck 1926.

⁴ Petráš a Fridrichovský 2008, 45646.

slouží pouze souasným potřebám na roztídění mincí, lze tento nedostatek přehlédnout. Naopak předností je flexibilita systému, se kterou je možné jej aplikovat na všechny bronzové mince od počátku 4. století do mincovní reformy v roce 498, nebo pro ostatní mince tohoto období také nejsou známy převodní systémy ani názvy.

Roku 294 byl také zaveden stříbrný *argenteus* jako nástupce do té doby ražného denáru. Také převodní název této mince není znám a nelze vyloučit, že byla stále nazývána denárem. *Argenteus* byl definován jako 1/96 římské stříbrné libry a měl hmotnost 3,41 g. Mezi roky 318 a 320 provedl Constantinus reformu stříbrných mincí,⁵ která zavedla nové nominály: *miliarenses* a *siliquas*. *Miliarenses* měli hmotnost 4,55 g a bylo raženo poměrně málo. Spolu s ním bývalo raženo i tzv. třílité *miliarenses* s hmotností 5,4 g, které je ještě vzácnější. Vzájemný vztah obou *miliarenses* není znám.⁶ *Siliqua* pak svou hmotností 3,4 g navázala na předešlý *argenteus*.⁷

Ze zlata byly po Diocletianově reformě raženy mince o hmotnosti 1/60 zlaté římské libry⁸ tj. asi 5,46 g. Ani jejich převodní jméno není známo, je ale dobře možné, že se stále nazývaly převodním názvem *aureus*. Nejpozději roku 312 byl nahrazen novou lehčí mincí definovanou jako 1/72 zlaté římské libry, tedy s hmotností 4,55 g a pojmenovanou *solidus*. Jako hlavní zlatý nominál byl ražen až hluboko do byzantské éry. Zároveň se započalo s ražbou zlaté poloviny solidu, jíž byl *semissis*.

Po celé období vlády Constantinovců byly obecně v nejvyšším množství raženy nominály z obecných kovů. Zlaté nominály byly raženy méně a pravděpodobně více neřemeslnému obchodu sloužily spíše jako efektní kusy demonstrující bohatství vládnoucího rodu a pro teauraci drahého kovu. Stříbrné nominály byly ze všech tří základních mincovních kovů raženy nejméně, přestože na konci Constantinovského období je možné sledovat přeci jen jisté zvýšení jejich produkce. Zdá se pravděpodobné, že obyvatelstvo, jehož poslední tři generace zažily jen znehodnocenou stříbrnou minci, tomuto novému stříbrnému oběhivu nedávalo a při placení v těchto částech raději upřednostovalo barter nebo stříbro neražené. Proto také potřeba stříbrných mincí v obchodu nebyla tak výrazná.

Roku 364 se stal císařem Valentinianus I., který založil dynastii, jejíž je po něm pojmenovaná. Až kolikrát v ražbě mincí vycházel ze standardů platných za jeho předchůdců,

⁵ RIC VII, 4.

⁶ Petráš a Fridrichovský 2008, 43.

⁷ Petráš a Fridrichovský 2008, 44.

⁸ RIC VI, 93.

ikonografie mincí ražených za jeho vlády a vlády jeho nástupce, se začala ubírat p eci jenom pon kud odli-ným sm rem.

3 Líce mincí

Na základ zafixované konvence je jako líc (*avers*) označována u římských císařských mincí ta strana, která nese údaje o vydavateli. Tímto údajem se na většině mincí rozumí portrét a jméno zobrazené osoby umístěné spolu s dalšími tituly v opise. Pouze nejdříve nominály z počátku císařství nesou pro malou plochu pouze jméno. Naopak za vlády Constantinovské dynastie nesou všechny mince na líci portrét, a to včetně nejmenších ražeb. Až na jedinou výjimku to je vždy portrét konkrétního člena císařské rodiny. Tou výjimkou, unikátní v celých dějinách římského císařského mincovnictví, je emise pamětních metských ražeb typu CONSTANTINOPOLIS, VRBS ROMA a POP(*ulus*) ROMANVS, které nesou poprsí personifikace zmíněných měst, popř. Genia římského lidu.

3.1 Portréty

Oficiální podobizna císaře (*imago*) byla plnohodnotným symbolem císařovy moci. Sochy císaře umístěné na veřejných místech byly objektem povinné úcty veřejnosti. Ve vojsku byl v každé legii zvlášť voják (*imaginifer*) povinen nést obraz císaře v podobě vojenské standarty. Portrét císaře na minci pak představoval především efektivní způsob, jak povdomit podobu císaře rozšířit mezi lid. Je známo, že nejpozději od poloviny 3. století, pravděpodobně však užívané dávno předtím, byly podobizny císaře rozesílány do všech významných měst a vojenských táborů okamžitě poté, co se císař ujal vlády.⁹

Po pádem dominátu se mění do té doby zafixované pojetí mincovního portréту. Do té doby realistické, někdy až naturalistické ztvárnění císařovy podoby přechází do jisté míry do schematizovaného zobrazení hlavy s redukovanými osobními rysy. Nový portrétní typ ukazuje císaře spíše jako absolutního vládce a majestátního vykonavatele císařské moci, než jako věrné zobrazení konkrétní osoby. Toto však nelze bez zbytku svádět na změnu nazírání na císařský úřad s nástupem dominátu. Na jedné straně se sestup ke schematizaci portréту a potírání osobních rysů portrétovaného projevuje již od poloviny 3. století. Na straně druhé jsou badatelé s vypsáváním citem schopni rozlišit, na které císaře jen podle portréту na mincích je třeba ve druhé polovině 4. století. U císařů, kteří užívali na mincích stejné opisy (Valentinianus I. a Valentinianus II.), ani jiná možnost rozlišení konkrétního císaře než podle portréту není. Do té míry pokračoval

⁹ Kurz 2006, 127.

schematizace portrétu, která ukazuje hlavu redukovanou, neosobní a nevlivní, přechází až na konci 4. století a přetrvává až do období byzantského.

Na svých nejstarších mincích přejímá Constantinus I. ještě schéma užívané císaři za tetrarchie. Constantinus je zpodobněn s krátkými hustými vlasy, strništěm na tváři a nepříliš širokou lebkou. Brzy však dochází k vytvoření nového portrétu, který zachycuje skutečné rysy císaře, jak lze soudit při porovnání s jeho ostatními portréty. Tento, do jisté míry individuální způsob zobrazení bude později přejat i Constantinovými syny, zatímco Licinius se bude i na svých posledních mincích držet bez výjimky schématu z období tetrarchie. Po polovině dvacátých let dochází sice opět k nástupu jisté stylizace, avšak typické rysy Constantinovy tváře (úzký zahnutý nos, silná čelist s vystupující bradou) budou zachovány i nadále. Potlačení osobních rysů se ve větší míře projeví až kolem poloviny čtyřicátých let 3. století.

Stejně jako v předchozích staletích i za Constantinovců se lze setkat na mincích s portréty různých příslušníků panovnické rodiny. Za tetrarchie, asi do roku 313, měli mincovní právo nejen starší císařové (*augusti*), ale i mladší (*caesares*). Na rozdíl od předchozích dob titul *caesar* neoznačoval pouze následníka trůnu, jehož mince razil vládnoucí císař ze své moci, ale mladšího císaře se vlastními právy, tedy i právem mincovním. Po újaze vládou Constantina I. *caesarové* přecházejí o své mincovní právo. Ve které ražby byly raženy z moci císaře, který tehdy panoval sám. Pokud tedy nechal razit mince jménem někoho jiného než sebe, jednalo se vždy o tzv. ražby pro, kterými byla pouze proklamována soudržnost v panovnické rodině. Mezi výjímky nominály jsou poměrně vzácné ražby panovníka a jeho následníka, kdy na jedné minci mohly být zobrazeny a jmenovány dva lidé i osoby – císař a jeho synové a nástupci.¹⁰

Mince ražené jménem ženy se vyskytují za dominátu v mnohem menší míře než za principátu. Prakticky jedinou ženou, která byla zobrazena na mincích v období tetrarchie, byla Galeria Valeria.¹¹ Mince s jejím jménem razil během své vlády její manžel Galerius Maximianus mezi roky 308 a 311. Další mince s portrétem císařovny razil až o více než deset let později Constantinus I. v reakci na porážku Licinia I., a na propagaci vlastní rodiny. Jednak byly raženy mince manželky Constantina I., Fausty. Jejich ražba je kladena mezi roky 324 a 326, kdy byla Fausta usvědčena, že lživě pomluvila svého nevlastního syna Crispa z cizoložství, a sama byla popravena.¹² Ve

¹⁰ Kurz 2006, 137–138.

¹¹ Kurz 2006, 138.

¹² Brubaker a Tobler 2000, 575.

stejně dob došlo také na poměrně mohutnou rašbu mincí Heleny, Constantinovy matky. Rašba byla ukončena až Heleninou smrtí někdy mezi roky 328 a 330. Ve velmi omezené míře byla v Constantinopoli v letech 326 a 327 rašena mince té doby AE 3¹³ s obrazem Constantie (A 330), Constantinovy nevlastní sestry, manželky Licinia I. Constantia je na minci představena jako císařova sestra opisem SOROR CONSTANTINI AVG(usti). Problematické je zařazení mincí ze solunské mincovny se jménem a obrazem Heleny.¹⁴ Zatímco Alföldiová je klade do roku 321 a popisuje je Helen, manželce Crispova, Bruun je pokládá za mince Constantinovy matky Heleny a datuje je do let 318 a 319.¹⁵ Se jménem Heleny, Constantinovy matky, byly znovu rašeny mince mezi lety 337 a 340. Spolu s nimi došlo i k rašbě mincí se jménem Constantinovy nevlastní matky Theodory. Obě tyto rašby jsou kladeny do skupiny posmrtných mincí. Zároveň jde na více než tisíc let o poslední mince rašené jménem nějaké císařovny.¹⁶ Neobvykle dlouhá mezera končí až roku 383 mincemi Aelie Flaccilly, manželky Theodosia I.

Portrét jako takový mohl být dělen ve dvou formách: buď jako hlava, nebo jako poprsí. Hlavou je rozuměn ten portrét, který ukazuje opravdu jen hlavu a krk ukončený zvláštnou aarou. Poprsí naproti tomu zachycuje ještě část ramen, někdy i hrud. Za Constantinovců se však již vyskytuje poprsí, které je téměř vždy od něčeho. S poprsím provedeným v heroické nahotě se lze setkat prakticky pouze na zlatých mincích z první poloviny dvacátých let. Panovník mohl hledět doprava nebo doleva. Nezdá se, že by směr pohledu mohl mít nějaký význam, hlava hledící doleva se vyskytuje podstatně méně. Teorii, že i kaiserové, kteří zaujímali mezi následníky prvé místo (Crispus, Licinius II.), byli portrétováni zleva,¹⁷ však lze přijmout jako možnou. Pohled pojatý *en face*, popřípadě ze tří čtvrtin profilu, se vyskytuje výjimečně jen na nejvyšších nominálech. Teprve v 5. století dojde k jeho výraznějšímu rozšíření, aby se od Justiniana I. stal prakticky jediným možným pojetím portrétního na mincích byzantských. Nejpravděpodobnějším důvodem obliby pravého profilu je pak zřejmě pouhý fakt, že takový obraz byl pro rytce praváka nejjednodušší technicky proveditelný.

¹³ RIC VII, 571/15.

¹⁴ RIC VII, 504/48.

¹⁵ K tomu podrobně RIC VII, 493-494.

¹⁶ Brubaker a Tobler 2000, 578.

¹⁷ Kurz 2006, 142.

Co se vlastní úpravy císařova vzhledu týče, nejstarší mince Constantina I. vycházejí z úzu platného od vlády vojenských císařů a patřícího za tetrarchie. Císař má krátce střižené vlasy a na tváři strniště, někdy ať krátčí vous. Tato úprava se objevuje naposledy ještě za Licinia I., kdežto Constantinus se už poměrně záhy nechává na mincích inovátorsky zobrazovat s výrazně delšími vlasy a hladce oholenou tváří (tzv. štraianovský typ¹⁸). Tento vzhled pak volili všichni jeho nástupci. Opět je možné tento typ pozorovat až do období byzantského, jedině Procopius (365 až 366) a Julianus II. Apostata, který se v noval novoplatonské filosofii, se na mincích ze své samostatné vlády (360 až 363) objevuje s knírem a delším plnovousem (podobně jako další císařové ovlivněni eckou filosofií¹⁹ a Hadrianus a jeho nástupci).

Po roce 325 se začínají mnit i atributy císařské moci. Vavínový vavrec jako hlavní symbol císařova důstojenství zdobil císařovu hlavu na většině mincí jak v období principátu, tak i v raném dominátu. Po roce 325 však jeho místo zaujala elenka, vavrec sám byl pak postoupen caesarům, a pravidelně pak zdobí jejich hlavy až do druhé poloviny 4. století, kdy mizí z mincí definitivně.

Elenka (diadém) se poprvé objevuje na mincích Constantina I. v roce 325. Tvorbí ji stuha ovázaná kolem hlavy a nad ní záuzlená. Podle způsobu provedení je rozlišeno několik základních typů:¹⁸ Jednak může jít o prostou nezdobenou stuhu, nejvýše se šikmými linkami naznačujícími točeni. Typ s hladkou elenkou se vyskytuje na nejstarších rašbách, na nichž císař hledí vzhůru.¹⁹ Dále mohla být elenka zdobena dvojitou řadou perel, buď těsně přiléhající k sobě, nebo oddělených mezerou. Méně častá je elenka zdobená kulatými nebo čtyřhrannými drahokamy, je-li se střídaly s dvojicemi perel. U posledního typu se drahokamy střídaly s páry vavínových lístků. Nad elenkou byl na elence umístěn klenot tvercového nebo oválného tvaru, obroubený perlami. Předpokládá se, že klenot v této době zřejmě nesl christogram.²⁰ Volně vlající konce stuhy byly zakončeny perlami. Za Constantinových synů se elenka stala neodmyslitelnou součástí císařova mincovního portrétu, takže mohla být umístěna i na papíru.

Prostovlasá hlava se objevuje zřídka. Pouze v padesátých letech je typická pro ty, které císaře (Constantius Gallus, Magnentius).

¹⁸ Podle King a Sear 1987, 162 a Kurz 2006, 143.

¹⁹ RIC VII, 43644.

²⁰ Kurz 2006, 143.

Nimbus, tedy kruh naznaující zář kolem hlavy zobrazeného, se poprvé objevuje na rubu solidu Constantia I. Chlorae raflých roku 305 v Treveru.²¹ Na líci se nimbus poprvé vyskytuje na solidech Constantina I. raflých mezi roky 315 a 316 v Ticinu.²² Později lze nimbus spatřit pouze na některých zlatých nominálech, ať již na medailonech. Ani v 5. století, ani na byzantských mincích si však nimbus nezískal v té době oblibu. Na rozdíl od diadému tedy nejde o běžný odznak císařské moci.²³

Paprskovitá koruna (*radiatus*, *corona radiata*) je tvořena články, ze kterých vzhlad vyrostl kolik paprsků délkou úzpe sobených tvaru hlavy. Byla bezpochyby silně spjata se slunečním kultem a to i na počátku 4. století. Jako jeden z atributů boha Héliosa, poprvé Sola, se vyskytuje již na některých eteckých a římských republikánských raflách. Na počátku principátu zdobí hlavy zesnulých na jejich posmrtných mincích. Za Nerona ale dochází k razantní změně významu a *radiatus* nově slouží jako označení dvounásobku určitého nominálu. V této roli se vyskytuje na většině *dupondii* (dvouasech), dvousestercích, a především na *antoninianech* (dvoudenárech), které mezi roky 215 a 294 tvořily nejvíce část římského oběhu. Antoniniani byly zrušeny Diocletianovou mincovní reformou roku 294, avšak *radiatus* na hlavě císaře, hlavní rozpoznávací prvek *antoninian*, se vyskytuje ještě o století později na raflách Licinia I. Naposledy byly s radiatem raflé mince datované do let 324 a 326. Zjevně přetrvávala asociace paprskovité koruny se slunečním kultem ať poté vedle k upoutání od užívaní tohoto starobylého symbolu moci.²⁴ Mince s paprskovitou korunou raflé po roce 294 jsou někdy ze setrvačnosti stále označovány jako *postreformní radiaty*, avšak zdá se, že není důvod domnívat se, že by zde paprskovitá koruna měla ještě nějaký zásadní význam.

Poprvé se přibližně navazuje na typy, jaké se objevovaly za vlády vojenských císařů, především za císaře Proba. S válkou situací však nyní souvisí pouze ty série mincí, které razili mezi lety 317 a 324 během oběanské války jak Constantinus Veliký, tak oba Liciniové. Tyto typy ukazují císaře buď pouze jako poprvé v přilbě, anebo i s viditelným kopím, poprvé s štítem. A tyto atributy se opět vyskytují ve dvou provedeních: buď císař poklidně nese štít v levé ruce a v pravé má kopí opřené o rameno, nebo se na méně se vyskytujícím typu císař štítem chrání a kopí má výhraně vystraně před sebe. Oba typy se objevují již na mincích císaře Proba. Výjimečně je císař zpodobněn, jak

²¹ RIC VI, 168/35.

²² RIC VII, 365/37, 365/38, 366/41 a 369/59.

²³ Kurz 2006, 142.

²⁴ RIC VII, 42.

nese výzbroj v levé ruce a pravicí drfí za uzdu svého koně. S popílčbou jsou zpodobeny i personifikace měst na mincích typu CONSTANTINOPOLIS a VRBS ROMA. Znovu se poprsí v popílčb objevuje ať na mincích Juliana II. Apostaty, kde se císař opřít kryje štítem a hrozí vystřeleným kopím.

Jistý militantní náboj však mají vlastní téměř všechny portréty, nebo na nejvtí části mincí s poprsím je císař oděn ve vojenském krunýři s kořlenými proufky chránícími ramena a paludamentu, sepnatém na rameni sponou. Vojenské portréty císaře takto vyjadřovaly, byť jen symbolicky, císařovu schopnost vítězit, která byla v období stále pokračujícího úpadku říše považována za jednu z nejdůležitějších vlastností císaře.²⁵ Na vtích mincích a zvláště na medailonech, tedy tam kde velikost plochy mince umožňovala detailnější provedení, je možno pozorovat na císařově výstroji pozoruhodné detaily. Tak například na kterých krunýřích je na prsou jeřt umístěno *gorgoneion*,²⁶ plocha štítu byla někdy zdobena zajímavými výjevy, kupříkladu císař na koni zabíjí kopím nepřátele, císař na koni cválá s pozdvíženou rukou, vládce kojí Romula a Rema, hlava Medusy aj. V tčnou je však štít zdoben poměrně nenáročným ornamentem.

Pokud to jen malá plocha mince dovolovala, bylo císařovo poprsí doplněno i o další atributy císařovy moci, jejichž výskyt byl na starších mincích velice neobvyklý. Jedním z těchto atributů je prostá zem koule, kterou císař drfí v ruce. Zem koule se vyskytuje na mincích, na kterých má císař na sobě triumfální oděv (*trabea triumphalis*). Tento oděv vládce nosil jen tehdy, pokud vykonával konzulský úřad. Proto je zem koule považována také za jeden z atributů konzulské moci v této době.²⁷ Na kterých mincích drfí císař zem kouli v levici a pravici má pozdvíženu v flehnajícím gestu s dlaní otočenou vpřed. S konzulskou mocí je spojen také štátek (*mappa*), jehož vhozením do arény konzulové, a tedy i císařové, zahajovali hry. *Mappa* v ruce císaře se vyskytuje uť na mincích Licinia I., proto si zaslouží revizi Kurz v údaj²⁸, fle se tak dlo ať od vlády Constantia II. Je-li na zem kouli umístěna malá soška bohyně Victorie, jde o takzvanou *victoriolu*, jeť se na mincích objevuje jifl ve 3. století. *Victoriola* byla zmenšeninou sochy Victorie umístěné v římském senátu a pravděpodobně od roku 238 byla senátem císaři předávána při jeho převzetí vlády. Za vlády Constantinových synů

²⁵ Kurz 2006, 144.

²⁶ *Gorgoneion*, tj. Perseem uťatá hlava Medusy, kterou si Pallas Athéna upevnila na své první pancíři (*aigidu*), je oblíbený apotropaický symbol, jenť se vyskytuje na mnoha řeckých mincích jifl v archaické době. Svou oblibu si udržel v římské době i po nástupu křesťanství. K výkladu významu *gorgoneia* podrobně viz Vacinová 2012.

²⁷ Kurz 2006, 143.

²⁸ Kurz 2006, 143.

se začíná pravidelně objevovat v pravé ruce panovníka od něho v tzv. mírovém odvětví. Teprve v 5. století je soška Victorie ze země koule odstraněna a nahrazena křížem, z něhož se později vyvine křížové jablko.²⁹

3.2 Lícní opisy

Opisy na lici nesou podobně jako portréty informace o vydavateli ražby. Z tohoto pohledu se jeví být dříve již opis než portrét, neboť například drobné ražby z počátku principátu portrét mohou postrádat, opis ale mají vždy. V opisu je vydavatel zmiňován kromě svých jmen i s mnohými tituly. Na počátku principátu se vytvořil úzus, jenž se stal závazným pro dalších tisíc let, a i přes značnou rozmanitost opisů této doby jsou v nich jeho znaky snadno rozpoznatelné. Po vzniku dominátu pak je naopak zřejmá snaha zavést nové schéma, které by lépe vystihlo nové státní uspořádání. To se také v první polovině 4. století stalo a toto nové, značně méně variabilní schéma téměř zmizelo až do Byzance, a na mincích mizí až na počátku 8. století. Doba vlády Constantina Velikého a jeho synů pak tvoří přechodné období, kdy staré klasické schéma, ovšem již značně pozmeněnou dobou, pomalu mizí a na jeho místě se objevuje, zprvu nenápadně, ale později stále častěji nový typ, který se po polovině 4. století stane jediným užívaným a takto vydrží staletí. Pro pochopení podstaty těchto nastíněných změn je třeba seznámit se s opisovým typem užívaným po celé období principátu.

*Lícní legenda je vlastně jediným dokumentem, který zlistuje oficiální pojetí panovnické moci*³⁰

Opisy nesly vždy jedno jméno vydavatele, tj. osobní jména doplněná o tzv. státní jména. Tradiční schéma za principátu znělo: IMP CAES jméno, popř. jména císaře, AVG, popř. tzv. vítězná jména, titulatura. Státní jména IMP, CAES a AVG označovala císaře v běžném.

IMperatorův titul převzatý z republikánské vojenské hierarchie, kde označoval nositele vojenské moci (*imperium*). Roku 38 př. n. l. jej přijal Octavianus (budoucí císař Augustus) jako tzv. *praenomen imperatoris* namísto svého dosavadního

²⁹ Kurz 2006, 143.

³⁰ Kurz 2006, 124.

praenomen Gaius.³¹ Od vlády císaře Vespasiana (69–79) je užíván na začátku větiny opisů ve významu vládce.³²

CAESAR odpovídá *cognomen* C. Iulia Caesara, které přijal jeho adoptivní syn Octavianus a potom i jeho nástupci. Po nástupu vlády Hadriana byl titul *caesar* užíván pro předem stanoveného následníka trůnu. Tradičně následuje v opisu ihned za titulem *imperator*.

AVGustus odpovídá jméno znamenající švzne-enýž přijal roku 27 př. n. l. od senátu za součást svého úředního jména Octavianus. Poté je užíván dalšími císaři a nabývá, obdobně jako titul *imperator*, významu vládce v bec. V opisu je vkládán hned za vlastní jméno císaře, popř. jím opis končí.

Za úředním jménem císaře následují tzv. vítězná jména. Císaři je udílel senát na základě aklamace, která se konala bezprostředně po bitvě přímo na bitevním poli.³³ Tato jména odkazují na úspěchy, jichž dosáhl císař na vojenských taženích, a jsou tvořena z názvů území, která byla tímto vítězstvími získána či pacifikována: tedy například Arabicus, Armeniacus, Britannicus, Germanicus, Parthicus, Sarmaticus, atp.

Za vítěznými jmény následuje vlastní titulatura, v níž jsou uváděny nejvyšší hodnosti, které císař v danou dobu zastával. Nebo tyto úřady mohl omezenou dobu trvání a císař je v t-inou vykonával opakovaně, následuje za titulem často číslice znamenající pořadí konkrétního vykonávaného úřadu. Z této poloviny mají tituly veliký význam pro přesné datování. Tímto tituly byly: císařův nejvyšší pontifikát (*Pontifex Maximus*), císařova tribunská moc (*TRibunitia POTestate*), jeho konzulát (*COS*), vítězná aklamace (*IMP* + číslovka), otcův titul Otec vlasti (*Pater Patriae*), popř. vzácní i další tituly jako moc cenzorská (*CENS*), i prokonzulská (*PROCOS*).³⁴ V tomto schématu byly pak tvořeny všechny opisy, i když formy konkrétních typů jsou značně variabilní a díky tomu jsou pak známy i velmi úsporné opisy typu GALLIENVS AVG, které se však přesto nijak neodchylují z výše zmíněného úzu.

Každopádně z uvedených informací i samotných opisů je patrné, že za principátu císař demonstroval své oprávnění k výkonu vládní moci skrze uvedení nejvyšších vykonávaných úřadů, zprostředkovaně přes vítězná jména, i skrze připomenutí vojenských úspěchů, přičemž byla i-e uchráněna nebezpečí války b d. Císař zde tedy vystupuje jako oddaný služebník státu, který zodpovídně plní

³¹ Kurz 2006, 123.

³² Petráš Frídrichovský 2008, 57.

³³ Kurz 2006, 68.

³⁴ Kurz 2006, 123.

povinnosti vyplývající z jeho úřadu, a chrání stát před krizí a chaosem porážením vnějších nepřátel a roztroušením římského míru.

Naopak v novém typu vzniklém na počátku dominátu se císař prezentuje jako neomezený vládce, nezpochybnitelná božská bytost, která vládne skrze autoritu své jedinečnosti a dokonalosti. V těchto lícních opisech je císař představen pouze svým jménem a několika tituly, které víceméně staví příjemce mince do role poddaného a ukazují mu, jakým způsobem je třeba císaře správně vnímat a uctívat. Z tohoto hlediska tedy nový typ opět zcela odpovídá změnám, které se v nazírání na císaře uskutečnily se vznikem dominátu.

Na jedné straně se tyto změny začínají svým způsobem projevovat už v období vojenských císařů, kdy je největší množství lícních opisů tvořeno pouze podle vzoru IMP C *jméno císaře* PF AVG.

Na straně druhé tituly začínají oním známým *Dominus Noster* (= šná-páně) se ve větší míře objevují až po smrti Constantina Velikého, a zcela převládou až po roce 364, po nástupu Valentiniana I.

Nové schéma lícního opisu je mnohem úspornější a také konzervativnější než předchozí model. Toto nové schéma vytváří především dvě hlavní skupiny a to skupinu s opisy augustů a skupinu s opisy caesarů. Vnitřní rozdíly mezi opisy v každé této skupině jsou pak dány spíše rozdílným zkracováním jmen a titulů, než uhlášením rozdílné titulatury. Obecně pak lze říci, že augusti uhlášovali schéma *D(ominus) N(oster) jméno císaře P(ius) F(elix) AVG(ustus)*, zatímco caesarové měli na mincích opis *D(ominus) N(oster) jméno císaře NOB(ilissimus) CAES(ar)*.

Staré schéma opisů, běžné za principátu, se však udrželo až do dvacátých let 4. století. Přitom však v předchozích desetiletích doznalo značných změn. Zmizely téměř všechny tituly včetně většiny jmen, pouze na zcela ojedinělých ražbách se ještě lze naposledy setkat s vyznačením konsulátu: například IMP MAXENTIVS PF AVG COS II nebo IMP MAXIMIANVS AVG COS VII.³⁵ Ze jmén je běžně uhlášováno *cognomen*, vypisované v plné formě. Je-li uhlášeno také císařovo *praenomen* a *nomen gentile*, je podle daných zvyklostí zkráceno. Řecký titul *Pius* (= šZbožný) je chápán v mnohem širším významu než v předchozích dobách.³⁶ Toto převodní schéma se v redukované formě objevuje ještě za vlády Constantina Velikého, po jeho smrti zcela ustupuje a po roce 364 se již neobjevuje.

³⁵ RIC VI, 326/119 a RIC VI, 167/30.

³⁶ Kurz 2006, 139.

Nové schéma, výrazné především přítomností titulu DN na počátku popisu, se vyskytuje již na počátku 4. století. Jde ovšem spíše o výjimečné případy. Jako D(omini) N(ostri) jsou titulováni Diocletianus a Maximianus Herculius po jejich abdikaci 1. května 305, kdy se stali tzv. staršími císaři (*Seniores Augusti*). Tehdy jsou užití i jiné tituly, jako *beatissimus* (= šnejblafěn-jíť) popř. *felicissimus* (= šnej-astn-jíť). V souladu s jejich postavením odstoupivších panovníků jsou pak popisy uvedeny v dedikacím 3. pádu, tedy např. DN DIOCLETIANO BEATISSIMO SEN AVG. V dalších letech se však titul DN vyskytuje spíše výjimečně a pravděpodobně získává až za vlády syna Constantina Velikého. Z toho ovšem nelze usuzovat, že právě po Constantinově smrti došlo k nějaké změně v titulování císaře, která se odrazila na mincích. Úctu, jaká byla obvyklá u helénistických panovníků, zařadilo obyvatelstvo císařem prokazovat pomocí záhy a titulování císaře jako pána (ec. *kyrios*) je doloženo v Alexandrii již kolem poloviny 1. století po Kr. Latinský ekvivalent *dominus* byl užíván od 2. století a za Severovců pronikl i do oficiální mluvy.³⁷ Po vzniku dominátu pouze plynule přešel do oficiální titulatury a tak je např. známo, že Constantinus Veliký byl na nápisech uváděn jako *dominus noster* po celou dobu své vlády, na jeho mincích se však tento titul vyskytuje zřídka.³⁸

Císař Constantinus Veliký získal za své vítězství nad Maxentiem od senátu titul *Maximus* (= šnejvý-e postavenýť). Tento titul se pak relativně pozdě vyskytuje, obvykle ve zkratce MAX, na jeho mincích jako trvalá součást popisu. Poprvé je užit na medailonech a solidech ražených v Ticinu mezi roky 315 a 316, ve většině případů v letech 318 a 319 na bronzových mincích typu VICTORIAE LAETAE PRINC PERP, ražených ve všech Constantinovských mincovnách mimo Říma a Thessaloniky³⁹ a stálou součástí lícního popisu se stává až od roku 329.⁴⁰

Za Constantinovy vlády se vyskytuje také dosti neobvyklý jev, totiž mince, které postrádají jakýkoli lícní opis, nesoucí na lici pouze císařův portrét. Jsou to mince, na kterých císař zbořněle hledí vzhůru. Budou zmíněny v kapitole o křesťanské symbolice na mincích. Zde budí pouze zájem, že na takových mincích se pak lícní opis přesto vyskytuje na rubu bez změny, nebo jen s malými modifikacemi.

Constantinus Veliký stál na nejvyšší příčce dynastického flakonu a z této funkce užíval titul *senior Augustus*. Jeho synové jako následníci trůnu užívali titul

³⁷ Kurz 2006, 124.

³⁸ Kurz 2006, 139.

³⁹ RIC VII, 28, pozn. 4.

⁴⁰ RIC VII, 28.

nobilissimus Caesar (= šnejvzne-en j-í caesarō) a stejn jako jejich otec i oni m li právo uflívát titul *dominus noster*. O p í ku nífle stáli *nobilissimi viri* (= šnejvzne-en j-í mufli) a *nobilissimae feminae* (= šnejvzne-en j-í flenyō). Uflití titulu *vir nobilissimus* na mincích je známo prakticky jen z mincí Maxentiova syna Romula, které byly rafleny Maxentiem jako posmrtné.⁴¹ Naproti tomu Helena a Fausta byly titulovány jako N(*obilissimae*) F(*eminae*) na mincích jifl za svého flivota.⁴² Osmého listopadu 324 byl ob ma ud len titul *Augusta* a od té doby jsou tak titulovány i na svých mincích. Stejný titul se objevuje i na posmrtných mincích Theodory. Jako *nobilissima femina* byla na mincích titulována i Constantia.⁴³ Nabízí se otázka, zda se mohla flena také objevit na své minci s titulem D(*omina*) N(*ostra*). Skute n se tak stalo, ale afl na mincích Gally Placidie (asi 388 ó 450), dcery Theodosia I., manželky Constantia III., která dlouho vládla za svého syna Valentiniana III., a na svých mincích vystupuje s císa skými tituly také jako DN GALLA PLACIDIA PF AVG.⁴⁴

Po roce 364 pak bylo výhradn uflíváno schéma DN *jméno císa e* PF AVG,⁴⁵ které p e kalo na raných byzantských raflbách afl do po átku 8. století.⁴⁶

⁴¹ RIC VI, 404/32.

⁴² Kurz 2006, 140.

⁴³ RIC VII, 571/15.

⁴⁴ Kurz 2006, 141.

⁴⁵ Srov. Kurz 2006, 141 a 240, pozn. B/230.

⁴⁶ Ov-em i byzantské mincovnictví vytvo ilo v opisech nové vlastní zvyklosti, nap . b fln uflívalo d íve ídký titul PERP(*etuus*) AVG(*ustus*), i offlívilo starý titul P(*ater*) P(*atrie*).

4 Ruby mincí

4.1 Obrazy a opisy

Stejně jako lící motivy se i rubní obrazy a opisy vztahují k osobě vydavatele mince. Na rozdíl od líce, který vydavatele obecně určuje, rub jeho osobu více konkretizuje. Z tohoto pohledu není možné dost dobře od sebe oddělovat rubní obrazy a opisy, neboť obě mohou existovat odděleně, pouze spolu působí a dávají příjemci mince požadované sdělení a pouze dohromady mají také nejvíce smysl. Spolu s lícem mince pak tvoří opět jeden uzavřený celek, který poskytuje informace o císaři a konkrétních aspektech jeho vlády. Tyto jednotlivé aspekty a nářky na konkrétní dobové události, tak typické pro období principátu, se však na římských mincích objevují za vlády Constantina a jeho synů naposledy. Po roce 364 se pak natrvalo změnila v prohlášení obecných hesel, která vyjadřují spíše zbožná přání, než aby upomínala na skutečné úspěchy.⁴⁷

Když se Constantinus Veliký ujal vlády, celý systém tetrarchie stál na pokraji krize, která nakonec přivedla jeho zánik. V prvních letech své vlády Constantinus přijímal na svých mincích obvyklá rubní schémata tetrarchie. Nejvíce objem tehdy ražených mincí sestával z bronzových follis, které na svých rubech vyobrazovaly jen nemnoho obrazových typů, které se navíc po celé roky neměnily. Tak i v prvních letech Constantinus razil mnoho follis obvyklými ruby typu GENIO POPVLI ROMANI a IOVI CONSERVATORI.

Typ s opisem GENIO POPVLI ROMANI (= šGeniovi římského národa) se objevuje již po Diocletianově reformě, kde plní funkci symbolu silné jednotnosti a římanství (*romanitas*) nové vlády.⁴⁸ Uniformita obrazu a jednotnost legendy tak tyto nové emise ostře odlišovaly od předchozích nehodnotných antoninianů a měla v obojích příjemce upevňovat jejich důvěru k nové minci. Účinnost tohoto typu pak násobily i ohromné emise mincí produkované téměř výhradně mincovnami v Římě. Obraz představuje Genia jako mladíka, který stojí vlevo, v pravici drží pateru a v levici roh hojnosti. Zprvu měl na hlavě *modius* a přes ramena *chlamys*, později nesl na hlavě květinovou korunu a zahalen byl do zlatého *himatia*.⁴⁹

⁴⁷ Kurz 2006, 144.

⁴⁸ Kurz 2006, 146.

⁴⁹ Kurz 2006, 146.

Typ IOVI CONSERVATORI (= šJovovi Ochránci) ukazuje Jova, op t stojícího zleva zahaleného v *chlamys*. Levicí se opírá o sceptrum, v pravici drží globus, obvykle s Victorií, která jej korunuje v ncem. Takto m fle stát sám, nebo m fle mít u nohou z obou stran je-t orla a zajatce, kte í k n mu vzhlíflejí. V tetrarchickém pojetí byl Jupiter ochráncem císa august , kdefto caesary ochra oval Hercules.

Po roce 307 vznikají n které nové typy, které v-ak spí-e nefl my-lenku tetrarchie, založené na vzájemné spolupráci ty vládc , propagují osobní nároky jednotlivých císa . Constantinus I., tehdy je-t pouze jeden z císa , se v-ak brzy ukázal nejen jako schopný státník, vojev dce a diplomat, ale i jako talentovaný propagátor, schopný k manifestaci svých zájm vyuflít v-echny možné prost edky, tedy i ruby svých mincí. Díky t mto schopnostem nakonec dosáhl toho, fle se stal po dlouhé dob jediným vládcem v í-i. Zna nou úlohu v jeho propaga ním úsilí p itom sehrála i jeho švid ní, díky kterým Constantinus nabył jistoty, fle je pod boží ochranou.

První z t chto vid ní se odehrálo roku 310. Na ja e Constantinus odstranil svého nepohodlného soka Maximiana Herculia a vydal se z Massilie (dne-ní Marseille) do Treveri (dne-ní Trevír), aby tam oslavil blížící se páté výro í své vlády. Cestou odbo il a zastavil se pravd podobn poblífl dne-ní Neufchâteau, kde byl uctíván Apollo Grannus. Tehdy se mu prý zjevil sám Apollo doprovázený Victorií, a podávající mu vav ínové v nce, p edpov d li mu oba t icet let jeho vlády.⁵⁰ Constantinus se poté za al považovat za chrán nce slune ního bofstva na západ , v Galii zvaného Apollo, kdefto na východ Sol. V reakci na tento záffitek se vzáp tí objevily objemné emise foll z Constantinových západních mincoven, opat ené opisem SOLI INVICTO COMITI (= šSlunci, nep emoflitelnému pr vodci). V poli byl pak zobrazen stojící Sol s paprskovitou korunou na hlav , drfící v levici zem kouli i bi ík, pop . oboje. Mén astou variantou bylo zobrazení Sola jako poprsí zprava s draperií p ehozenou p es rameno.⁵¹ V této velikosti je jifl patrné, fle nemá na hlav paprskovitou korunu, paprsky vyza ují p ímo z jeho kade í, ímfl je nazna ena jeho bofská podstata. Typ SOLI INVICTO COMITI se udrfel dosti dlouho a byl raflen v mohutných sériích po celé druhé desetiletí 4. století. Podle n kterých teorií Constantinus zpo átku konfúzn spojoval svého slune ního boha s Kristem.⁵² Constantinovo druhé vid ní a následující události by pak nebyly tak p ekvapivé, jak se na první pohled m fle zdát.

⁵⁰ RIC VI, 32.

⁵¹ nap . RIC VI, 227/886 ó 895.

⁵² Kurz 2006, 148.

Po útěkem roku 312 Constantinus vytáhl s nevelkou, ale ukáznou armádou od Rýna do Itálie, aby se konečně vypořádal se synem Maximiana Herculia Maxentiem. Maxentius zprvu váhal, ale nakonec se odhodlal k otevřenému boji. Rozhodující bitva se odehrála dne 28. října 312 asi 3 km od říma u tzv. červených skal u Mulvijského mostu. Maxentius byl poražen a spolu s většinou svých vojáků utonul při ústupu v Tiberu.⁵³ Večer před bitvou se prý Constantinovi zjevil na nebi nad zapadajícím sluncem velký zářící kříž spolu s nápisem *In hoc signo vinces*, který se v latinském překladu (= šV tomto znamení zvítězíš) stal všeobecně známým Constantinovým heslem. Tento moment je dodnes hluboce zakořeněn jako okamžik definitivního vítězství k esanství. Následující noci měl Constantinus sen, ve kterém se mu zjevil Kristus a poradil mu, aby na ochranu před nepřítelem napodobil znamení zjevené na nebi. Proto císař přikázal umístit kříž na přepici vojenské zástavy a nést ji před vojskem. Takto prý vzniklo *labarum*, k esanská vojenská standarta typická pro k esanskou římskou říši. Toto je verze legendy, jak ji Constantinus osobně vyprávěl svému životopisci Eusebiovi z Kaisareie (Eusebius, *Vita Constantini*, 1.28-30). Naproti tomu Lactantius (Lactantius, *De mortibus persecutorum* 44.5) zaznamenal starší a pravděpodobnější verzi legendy, ve které císař přikázal vojákům namalovat na své štíty christogramy. Historická hodnověrnost této legendy je samozřejmě sporná, z hlediska Constantinovy propagandy však sehrála značnou úlohu. Na rozdíl od Constantina prvního pohanského vidění však kupodivu nezanechala na mincích výraznější stopy. Jediné mince, které se svým motivem přímo vztahují k bitvě u Mulvijského mostu, nechal v rámci propagace dynastické myšlenky razit až v letech 350 a 351 v Sicii Constantius II., stejně jako jeho podporovatel Vetranio.⁵⁴ Na minci je zobrazen císař zleva drfící v levici fletlo a v pravici labarum s christogramem na látce, jak je zezadu korunován Victorií. Opis nese pozmeněnou formuli od Mulvijského mostu *HOCSIGNOVICTORERIS* (= šV tomto znamení budeš vítězit). Podle některých názorů je stylizovaný Mulvijský most zachycen na rubu pamětních mincí typu *POP ROMANVS*,⁵⁵ pro tuto teorii však není žádný doklad. Dne 29. října 312 vjel vítězný Constantinus do říma, kde byl uvítán jako jeho osvoboditel. Bezprostředně nato mu senát přiznal *titulus primi ordinis*, tj. hodnost *seniora augusta* a nejvyšší zákonodárnou

⁵³ Srov. RIC VI, 33634.

⁵⁴ RIC VIII, 369.

⁵⁵ RIC VIII, 448/21.

moc.⁵⁶ V reakci na to byla zaražena série nových mincí, oslavujících tuto událost. V nejvtíší byly tyto mince realizovány od konce roku 312 do roku 313 jako folly v mincovní.⁵⁷ Nesou tradiční opis SPQR OPTIMO PRINCIPI (= šsenát a lidímský nejlepímu vládcio), který byl uflíván na mincích vítzných císařů od Traiana. V poli jsou pak vyobrazeny i vojenské standarty: uprostřed byla umístěna standarta s orlem, *aquila*. Po obou stranách pak stojí *signum* s několika medailony, signum vpravo je ukončeno vncem, signum vlevo rukou. Na líci byl císař zobrazen ve vojenském krunýši, coflopt demonstruje Constantinovu pozici vítzného vojevůdce.

V následujících letech bylo pokračováno v ražbě zafitých vzorů. Přitom však docházelo ke stále rostoucímu rozpětí mezi Constantinem a jeho spoluvládce Liciniem, které nakonec vedly až k otevřenému boji a skončily Liciniovou porážkou u Chrysopole roku 324, kdy se Constantinus stal jediným vládcem celé říše. Ruby mincí poskytl oběma císařům dostatek místa pro prezentování svých zájmů. V tomto smru byl mnohem vynalézavější Constantinus, který se nebál zavádět nové typy s výmluvnými obrazy. Naproti tomu Licinius byl v tomto smru mnohem konzervativnější a v posledních letech ufl nerazil prakticky jiné rubní motivy než ty šjoviovského schématu s opisem IOVI CONSERVATORI, čímfl stále peflival typ zavedený ještě Diocletianem. Jupiter měl vyjadřovat Liciniový nárok proti Constantinovi.⁵⁸ Mince s tímto schématem ražené na východ až do roku 324 jsou posledními římskými mincemi, na nichfl se objevuje obraz pohanského bofstva. Stejně jako v tetrarchii, i nyní bylo pojetí propagandy na mincích diferenciováno podle mincovních kovů. Jednak v době, kdy Constantinus zápasil s Liciniem, musel pesvědčit o svých schopnostech a kvalitách také nejvyšší vrstvy společnosti, aby se přiklonily na jeho stranu. K tomu byly rubní motivy zlatých mincí nejvhodnější, nebo přednostními příjemci zlatých mincí byli právě lenové nejvyšších a nejvlivnějších vrstev římské společnosti. Dále měl císař po ruce dostatečné zásoby zlata, které mohl nechat okamžitě zmincovat a ještě určit volbu rubních typů. Tyto mince sloufily především jako odměny a dary, kterými si chtěl císař udržet přízeň jak jednotlivců, tak armády. Proto také ve 4. století nejvtíší množství zlatých mincí plynulo z mincoven, které pracovaly v blízkosti nebo přímo v místě císařova pobytu.⁵⁹ lenové římské

⁵⁶ RIC VI, 34.

⁵⁷ RIC VI, 390/345 a 352.

⁵⁸ Kurz 2006, 151.

⁵⁹ K tomu RIC VII, 13618.

nobility byli také dobře informováni o nejnovějších událostech a byli tak schopni lépe definovat ty mincovní typy, které na ně odkazovaly.

Na druhou stranu motivy u mincí z obecných kovů, které sloužily jako skutečné obědivo nejširšímu okruhu římské společnosti, musely být voleny v mnohem obecnější rovině, než to bylo možné u mincí zlatých, popř. stříbrných. Prostí lidé, kteří s těmito mincemi zacházeli nejčastěji, by si je pochopili jen velmi výjádřenou propagandou vázanou na poměry rychle se měnící události.⁶⁰ Přesto však k souasným musely všechny tyto obrazy promlouvat jasně a srozumitelně. Pro nás jsou dnes ale mnohé obrazy téměř pochopitelné, pokud se ovšem spokojíme jen s obecnou představou o tehdejší spletné politické situaci a společnosti. Pro pochopení mnohých motivů je třeba jít do hloubky historických znalostí o dané době a poté zapojit všechny kombinací schopnosti. I potom však mnohé rubní motivy zůstávají dosti nejasné a jejich interpretace je nejistá.⁶¹

Zlaté a stříbrné mince ražené před rokem 324 na svých rubech v téžinou odkazovaly na konkrétní vojenské úspěchy. Ty mohly být přitom výjádřenou dosti kuse. Tak například v Treveru byly v letech 313–315 raženy zlaté násobky a dříly oslavující Constantinovo vítězství nad Maxentiem a Liciniovo nad Maximinem Daianou. Nesou opisy buď *VIRTVS AVGVSTORVM NN(nostorum)* (= šchrabrost našich císařů)⁶², nebo *VICTORIBVS AVGG(augustis) NN(nostis)* (= švit z nás, našich císařů)⁶³. Naproti tomu byly v téže době a mincovně raženy také solidy, které upomínají samostatně na vítězství císaře Constantina legendou *VICTORIA CONSTANTINI AVGVSTI* (= švit vítězství císaře Constantina).⁶⁴ Přitom ani takto pojaté legendy nemluví o konkrétních činech, v panovníkově titulu chybí zcela vítězná jména, vítězství nejsou konkrétně určena. Obrazy v souladu s tím zachycují pouze různě modifikovanou Victorii. Jen na typu *VIRTVS AVGVSTORVM NN* je zachycen císař ve vojenské zbroji cválající na koni vpravo, jak oštěpem zabíjí nepřítel. Další nepřítel je pod koněm. Naproti tomu společně s těmito mincemi byly raženy i solidy s opisem *RESTITVTORI LIBERTATIS* (= šobnoviteli svobody)⁶⁵, který odkazuje na tituly udělené senátem Constantinovi za vítězství nad Maxentiem.⁶⁶ Opis doprovází výmluvný

⁶⁰ Kurz 2006, 154.

⁶¹ Kurz 2006, 144.

⁶² RIC VII, 164/11.

⁶³ RIC VII, 163/164/6–10 a RIC VII, 167/38.

⁶⁴ RIC VII, 167/32 a 33.

⁶⁵ RIC VII, 165/166/22 a 26.

⁶⁶ Kurz 2006, 152.

obraz sedící Romy, která podává zem kouli stojícímu císaři i od němu ve vojenském úboru.

V pozdějších letech byla propaganda na mincích přeci jen konkrétnější. Například vítězství římanů nad Alamany, Franky a Sarmaty bylo oslaveno emisí solidů raflých v Treveru v letech 319 až 320⁶⁷ a 322 až 323.⁶⁸ Všechny tyto mince mají jednotný opis GAVDIVM ROMANORVM (= šradost římanů). Obrazem jsou zachyceny poražené kmeny jako personifikace jejich porobených území; za sedící postavou je umístěn na vojenská trofej. Postavy jsou jednoznačně určeny nápisem v exergu: ALAMANNIA, FRANCIA a SARMATIA. Tyto mince byly vydány jménem Constantina I., Crispa a Constantina II. Dále byly v Treveru v letech 322 až 323 vydány násobky se jménem Constantina Velikého a opisem DEBELLATORI GENTIVM BARBARORVM (= špemořitelů barbarských národů)⁶⁹ Obraz ukazuje císaře stojícího vlevo, opřít se ve vojenském úboru, který pozvedá pravici směrem k vojákovi, jenž vlevo za vlasy zajatce.

Po roce 324 se rubní obrazy na zlatých mincích mění v tom smyslu, že císař přestává být zachycen ve vojenské akci. Naopak je ukazován v poklidu v plném majestátu, jak sedí na trůně, popř. stojí i jede v triumfálním průvodu. Těm vřdí císaře doprovází Victoria. Nyní, když Constantinus odstranil posledního konkurenta a zajistil tak vládu pro sebe i své syny, je z mincí patrná snaha prezentovat císaře jako nezpochybnitelnou a nedotknutelnou autoritu, odpoátku předuřenou k vládě. Tomuto pojetí napomáhá i nový způsob pojetí obrazu na zlatých mincích, kde na líci je zobrazeno poprsí císaře v heroické nahotě a s pohledem obráceným k nebi, ale bez opisu. Na rubech je pak uřlito řzných obrazů, které spolu s lícem tvoří provázaný, vzájemně se doplňující celek. Asi nejmarkantnější je tento záměr podán na rubu zlatých solidů raflých v letech 324 až 325 v Sirmiu a Thessalonice.⁷⁰ Obraz ukazuje Victorii sedící na trůně a drřící Victorii a roh hojnosti. V této póze je tedy Victoria identifikovaná s císařem.⁷¹ Výjev doplňuje opis, prostý, ale úderný: CONSTANTINVS AVG(ustus). A tím je eřeno vře. V podobném stylu jsou pořaty rubní strany též solidů, raflých v roce 330 v Konstantinopoli, které měly zřetelně propagovat dynastickou myšlenku. Společný obraz Victorie krářející vlevo a drřící vřec a palmovou ratolest

⁶⁷ RIC VII,185/237 až 239, 243(Alamannia), 240 až 241(Francia).

⁶⁸ RIC VII, 196/362(Alamannia), 363(Francia), 364(Sarmatia).

⁶⁹ RIC VII, 195/356 až 357.

⁷⁰ RIC VII, 476/56 a 514/131.

⁷¹ RIC VII, 53.

doprovází tři různé opisy: CONSTANTINVS AVG(*ustus*), CONSTANTINVS CAESAR a CONSTANTIVS CAESAR.⁷² Tímto způsobem je připomenut císař a jeho dva synové a zároveň nástupci. Kromě toho v této době vznikaly i takové rubní typy, u kterých lze přeci jenom odhalit souvislost s některými aktuálními událostmi. V letech 330 a 331 byly v Thessalonice opatřeny solidy na danou dobu s neobvykle militantně orientovanými motivy o Victorii na rubu drhlí místo obvyklého vance válečné trofeje, opis zní VICTORIA CONSTANTINI AVG(*usti*).⁷³ Tyto mince byly raženy krátce před válečným střetnutím se Sarmaty v zimě 331 a 332. Další mince tohoto druhu mohly být vydány v reakci na hrozící válku s Peršanými.⁷⁴

Mince z obecných kovů před rokem 324 stále vycházely ze schémat, která se zafixovala v prvních letech Constantinovovy vlády. V tomto směru události, které následovaly po porážce Maxentia, neměly na volbu námitky zásadní vliv. Ústřední roli si stále zachoval typ SOLI INVICTO COMITI, který byl ražen naposledy někdy v roce 318 a 319.⁷⁵ Touto emisí končí na západě zvyk umisťovat na ruby mincí obrazy pohanských bohů, zvyk starý jako samo římské mincovnictví. Souběžně s mincemi s motivem Sola byly ve stejné době raženy i mince s analogickými obrazy a legendami MARTI CONSERVATORI (= šMartovi Ochránci) a GENIO POP(*uli*) ROM(*ani*). Oba tyto typy jsou raženy naposledy v roce 316.⁷⁶ V této době také vznikají nové rubní typy. Za spouštěcí událost při prvním vzniku tohoto nového typu je pokládáno udělení titulu *caesar* Constantinovi II. a Crispovi v roce 316/317.⁷⁷ Tyto typy nesly opisy CLARITAS REIPUBLICAE (= šskvělost státu) a PRINCIPIA IVVENTVTIS (= zkratkovitě vyjádřeno: švelitelské stany (*principia*), ve kterých se následník trnu (*princeps iuventutis*) podroboval vojenskému výcviku). Typ CLARITAS REIPUBLICAE nese v poli obraz boha Sola, zatímco typ PRINCIPIA IVVENTVTIS odkazuje na podobný typ PRINCIPI IVVENTVTIS (= šveliteli jezdců což byl titul udělovaný následníkům trnu), které nesou obraz samotného následníka, někdy identifikovaného s bohem Martem.⁷⁸

V téže době vzniká i série typů, které upozorují na prozřetelnost vlády císařské rodiny opisy PROVIDENTIAE AVGG(*augustorum*) (= šprozřetelnosti císařů) a

⁷² RIC VII, 577/46 a 50.

⁷³ RIC VII, 522/174 a 175.

⁷⁴ RIC VII, 556/56 a 56, pozn. 1.

⁷⁵ Kurz 2006, 153.

⁷⁶ RIC VII, 48, pozn. 2 a 3.

⁷⁷ Kurz 2006, 153, k tomu také RIC VII, 496/50.

⁷⁸ Srov. RIC VII, 50 a 50, pozn. 1.

PROVIDENTIAE CAESS(*caesarum*) (= šproz etelnosti caesar ō). Militantní orientace tohoto typu se projevuje obrazem, jímž je táborová brána. Tento typ užívali jak vládci z okruhu Constantinovy, tak i Liciniovy rodiny. Naproti tomu Constantinus po ukončení ražby emisí SOLI INVICTO COMITI započal s ražbou nového typu VICTORIAE LAETAE PRINC(*ipis*) PERP(*etui*) (= šna – astné vít zství v něho panovníkaŏ). V poli jsou vyobrazeny dvě Victorie, které stojí proti sobě a nad oltářem pozdvihují –tít s uvedenými císařskými voty.

Po roce 324 nedochází v pravidelném mincovnictví k výrazným změnám. Pouze vzhledem k pominutí nebezpečí ze strany Licinia klesl počet rubních typů. Jejich paleta je jednotvárnější, než tomu bylo dříve, přitom poselství a obecný ráz zůstaly zachovány. V prvním období dochází k masivní ražbě mincí s obrazem táborové brány a opisy PROVIDENTIAE AVGG (přestože užití mnohého slova AVGG bylo za Constantinovy samostatné vlády již vlastně anachronismem!) a PROVIDENTIAE CAESS.⁷⁹ Po roce 330 pak dojde k zaražení nových typů. Jednak jsou to mince oslavující armádu opisem GLORIA EXERCITVS (= šsláva vojskaŏ). Obraz ukazuje dva vojáky, kteří stojí tvář v tvář proti sobě, drží kopí a opírají se o –tít. Mezi nimi stojí jedno či dvě *signa*. Zároveň se začaly v hojném množství vydávat mince na počest založení, resp. zasvěcení nového sídelního města Konstantinopole. Byly to emise typu VRBS ROMA a CONSTANTINOPOLIS. Po smrti Constantina Velikého došlo na ražbu posmrtných mincí k uctění jeho památky.

Na počátku dvacátých let 4. století došlo také k rozvoji fenoménu, který se sice objevoval na mincích již dříve, ale teprve po roce 320 zmohtnul do netušených rozměrů. Jsou to mince upomínající na císařská vota. *Vota* neboli slavnostní sliby, byly důležitou složkou římských kultů. Byly to vlastně jakési smluvní dohody mezi člověkem a božstvem. Při složení slibu (*votum suscipere*) bylo uvedeno, co slibující od božstva žádá, a co se na oplátku zavazuje splnit (*votum solvere*). Takovéto sliby skládané jménem státu (*vota publica*) skládali konzulové při uvedení do úřadu. Sliby mohly být obnovovány každoročně, nebo byly skládány na delší dobu o 5, 10 a 20 let (*vota quinquennalia, decennalia, vicennalia*). Za raného císařství bylo zvykem umislovat vota na mince v plném znění, naproti tomu za dominátu dochází k uvádění ve zkrácené formě, která se od dvacátých let 4. století stává velmi častým námětem rubních motivů až do konce století. Na prvním místě byly uvedeny sliby splněné, např. VOT(is)

⁷⁹ Kurz 2006, 154.

V (*quinquennialibus solutis*), které n kdý stály samostatn , ast ji v-ak byly dopln ny o sliby uzav ené na dal-í dobu, tedy nap . MVL T(is) X (*decennialibus susceptis*). Formulace VOTIS ... MVL TIS vznikla pravd podobn v pr b hu 3. století konfúzním spojením s aklamací *multis annis (imperes) = a vládne-mnohá léta*. Sliby in né na dal-í období byly p ipo ítávány ke slib m slofeným, tedy nap . po spln ní slib vykonaných za uplynulé p tiletí (VOT V) byl slofen slib na dal-ích p t let, který byl vyjád en íslovkou deset (MVL T X), nebo panovník ufl slofil sliby celkem na deset let.⁸⁰

P ekvapující je pestrost, s jakou byly údaje o votech vkomponovávány do mincovního obrazu. Nej ast j-í forma, se kterou se lze setkat, je prosté umíst ní vot do velkého v nce. V pozd j-ím období tento v nec zabírá celou plochu rubu. Ve dvacátých letech je ale je-t standardn dopln n opis, který daná vota konkrétn ji ur uje, nap . D N CONSTANTINI MAX AVG (= š[sliby] na-eho pána Constantina Maxima Augustaō),⁸¹ nebo CAESARVM NOSTRORVM (= š[sliby] na-ích caesar ō).⁸² N kdý mohl být pro nedostatek místa v nec vynechán.⁸³ Umíst ní vot na -tít pozdvihovaný dv ma Victoriemi uflil poprvé Constantinus I. na mincích s opisem VICTORIAE LAETAE PRINC PERP; stejný motiv, ov-em nej ast ji s opisem VICTORIAE DD NN AVG ET CAES (= švít zství na-ích pán august a caesar ō), byl pak hojn uflíván v padesátých letech. Ve dvacátých letech, kdý byla paleta motiv s voty nejbohat-í, lze nalézt i vota umíst ná na látce vojenské standarty, pod nífl sedí dva spoutaní zajatci, to v-e s opisem VIRTVS EXERCIT(us) (= šchrahost vojskaō), i vota umíst ná na d íku oltá e, na n mfl je položený globus, zde s opisem BEATA TRANQVILLITAS (= šblafený klidō).

S mincemi s voty do jisté míry souvisí jev nazývaný šst edové te kyō (angl. *centering dots*). V minulosti mu byla v nována jen malá pozornost, a a koli podle v-ech znak souvisí s technologií raflby, pokládám za nutné se o nich zmínit, nebo pro malou informovanost bývají tyto te ky p edm tem chybných interpretací, na jejichfl základ pak vznikají etné omyly. Pod pojmem st edová te ka se rozumí malá plastická te ka, která bývá ob as vid t na minci p esn uprost ed mincovního obrazu. Podle v-eobecn roz-í ené teorie, kterou sám pokládám za nejpr íjateln j-í, jde v podstat o poz statek procesu rytí razidla. Nejsou sice známy fládné zprávy, které by nás informovaly o

⁸⁰ K tomu podrobn RIC VIII, 50654. K otázkám datování podle vot Kurz 2006, 69.

⁸¹ RIC VII, 404/85.

⁸² RIC VII, 4046405/87 ó 103.

⁸³ Nap . RIC VII, 4416442/140 ó 144.

pracovním postupu starověkých rytců, ovšem na základě logické úvahy se lze domnívat, že nejpohodlnější pro rytce bylo nejprve ohraničit na razidle pracovní plochu vnějším perlovcem, a teprve pak do ní rozvrhnout mincovní obrazy i opisy. Pravidelný tvar všech perlovců dokazuje, že v této první fázi rytí bylo užíváno kruhlítko. A také lze souhlasit s názorem, že rytec pro lepší stabilitu kruhlítko vytvořil do středu razidla malý důlek, ve kterém byl pak pevný hrot kruhlítko opřen. Tento důlek byl v též době zničen při rytí dalšího obrazu, pokud ale náhodou zůstal zachován, projevil se na ražené minci v podobě vystupující tečky.⁸⁴ Nejmálo se vyskytují právě na mincích s voty, nebo při běžném rozvržení nápis nezasahoval do středu pole, ale lze se s nimi setkat i na jiných ražbách. Méně zkušení badatelé mají potom tendenci považovat tuto tečku například za rozlišovací znaménko v nápisu, nebo za součást mincovního obrazu a domnívají se, že našli nový typ či variantu, v literatuře dosud nepopsanou. Ve skutečnosti ale středové tečky z povahy věci samozřejmě nemohou mít na určení nového typu či varianty vliv. Pro teorii vysvětlující středové tečky jako pozůstatek procesu rytí razidel hovoří jednak dokonalé umístění těchto teček bez výjimky do středu mincovního pole (nezaměřovat se středem mince, nebo ta mohla být ražena i excentricky) a jednak analogické tečky, které se vyskytují na rozmanitém množství ražeb (ummájovské dirhamy, středoevropské mince 16. stol., apod.), které ale mají vždy společné, že jejich razidla byla rytá ručně, přičemž do plochy razících želez.

Roku 348 došlo k reformě oběhujícího z měščí hodnotného kovu, která přinesla celý nový systém mincí. Na jejich rubech státní propaganda po dlouhé době naposled(!) zareagovala na aktuální událost.⁸⁵ Na základě Varronova všeobecně uznávaného výpočtu byl říím založen 21. dubna 753 př. Kr. Roku 348 tedy říím vstupoval do dvanáctého století, respektive *saecula* své existence. Podle rozšířené pověry mělo být toto saeculum pro říímány poslední. Etruskové totiž věřili, že jejich národ bude trvat 10 staletí a pak zanikne. Analogicky k tomu 12 zjevivších se Romulovi při zakládání řííma bylo interpretováno jako předpověď 12 staletí existence řííma.⁸⁶ Zároveň bylo zvykem na oslavu nového století existence řííma uspořádat velké oslavy, tzv. *ludi saeculares*. Při této příležitosti bývaly raženy i tzv. sekulární ražby, tj. mince, které svými rubními námi ty upomínaly na oslavu nového věku. Nejvýznamnější v tomto

⁸⁴ Clark 2008.

⁸⁵ Kurz 2006, 154.

⁸⁶ Kurz 2006, 155.

sm ru byla obsáhlá emise raflb Philippa Araba z roku 248.⁸⁷ Emise z roku 348 tedy pat í rovn í mezi sekulární raflby, zároveň bylo ale možné skrze n ukázat ímskému lidu, že konec íma se neblíží, naopak že za ínají – astné asy, které budou trvat v n . Toho bylo dosaženo jednak prost ednictvím společné legendy FEL(*icium*) TEMP(*orum*) REPARATIO (= šobnovení – astných dob), jednak prost ednictvím různých rubních obraz , ve kterých jsou spat ovány upomínky na konkrétní úspěchy císa z předcházejících let. Kent⁸⁸ tyto motivy uspo ádal do následující tabulky:

AE 2 ó velké: Na líci poprsí císa e vpravo, od ně, s r znou elenkou.

Na rubu jeden ze dvou obraz :

1. Císa stojí vlevo na galé e kormidlované Victorií. Císa drží v pravici fénixe nebo Victorii na zem kouli a v levici labarum s christogramem na látce.

2. Virtus vlevo se -títem na levé paři probodává jezdce padajícího z kon (v r zném od vu a pozici)

AE 2 ó malé: Na líci poprsí císa e vlevo, od ně, s r znou elenkou, se zem koulí v pravici.

Na rubu jeden ze dvou obraz :

3. Virtus vpravo, s hlavou oto enou vlevo, drží v levici o-t p a pravici vede barbara z chatr e vlevo pod stromem.

4. Císa stojí vlevo, v pravici drží labarum a levicí spo ívá na -tít . Před ním stojí (nebo kle í) dva zajatci.

AE 3: Na líci poprsí císa e vpravo, od ně, zpravidla s perlovou elenkou

Na rubu jeden ze dvou obraz :

5. Fénix, s hlavou obklopenou nimbem s paprsky, stojí bu na hromad balvan p ipomínající skálu, nebo na zem kouli.

6. Jako typ 1, ale jen v Constantových mincovnách.

Díky takto exaktn rozd leným typ m bylo pro příjemce snadné rozli-ít jednotlivé nominály, které se velikostí ani hmotností p íli–neli-ily.

První typ se obvykle uvádí do souvislosti s Constantovým p eplavením do Británie v zim 342/343. Druhý motiv je pro množství variant možné vykládat různ . Podle Kenta jedin u raflb z Antiochie je jasné, že zobrazují Constantia II., jak zabíjí

⁸⁷ Srov. Thiede 1979.

⁸⁸ podle RIC VIII, 35639 a Kurz 2006, 154.

perského krále.⁸⁹ Těto typy měly představovat nějakou událost z Constantova pobytu v Británii, i spíše Constantovu pacifikaci Franků v roce 342. Třetí typ byl vytvořen pro Constantia II. na oslavu jeho vítězství nad Peršany v letech 338 a 346. Frygické apky zajiště podle Kenta jasně ukazují na jejich východní provenienci. Obraz fénixe na pátém typu pak má vyjádřit smysl celé emise. Prokazatelně se razil dříve než ostatní typy. Obraz fénixe, který je symbolem sebeobnovy, měl pravděpodobně naznačovat, že – aťsně jak budou trvat věčně.⁹⁰

Ražba série FEL TEMP REPARATIO byla ukončena někdy v roce 351. Poté se přeložilo k obnovení ražby zafixovaných motivů, jediný typ s padajícím jezdcem byl ražen až do konce padesátých let. Novými typy byly však i nadále označovány nominály nově uváděné do oběhu. To je případ i bronzové tetry AE 1, které byly zavedeny císařem Julianem II. Nesou na rubu opis *SECVRITAS REI PVBLICAE* (= šbezpečnost státu) a obraz býka kráječícího vpravo. Podle klasického výkladu, který navrhl již na konci osmnáctého století Eckhel, jde o obraz posvátného býka Apida, který byl nově zasvěcen v Egyptě koncem roku 362. Pak by šlo o projev Julianovy známé snahy o znovuoobnovení silných pohanských kultů na úkor křesťanství. Naproti tomu podle novějšího názoru šlo o zobrazení císařova rodného znamení; dvě hvězdy, které se pravidelně objevují býkovi u rohů, pak snad představují Hyády a Plejády, dvě velké hvězdy skupiny v souhvězdí Býka. Jiná teorie říká, že se zde ve skutečnosti jedná o neobvyklé zobrazení císaře jako strážce lidu.⁹¹

Po nástupu valentinianovské dynastie byl zapomenut i poslední zbytek variability rubních typů. V následujícím období bylo užíváno jen několik málo rubních opisů a typů, které byly však různě kombinovány.

4.2 Znaky mincoven

Hlavní mincovnou římské říše byla od dob republiky mincovna v Římě, která produkovala největší objem vládních ražeb pro celou říši. Mince, které byly raženy mimo Řím, byly povětšinou drobné bronzové ražby s omezenou oblastí platnosti, tzv. koloniální mince. Mimo Řím byly raženy vládní mince pouze v určitých obdobích, například za Augusta nebo za Severovců, pak se ražby jednotlivých mincoven lišily svou

⁸⁹ RIC VIII, 35.

⁹⁰ RIC VIII, 36.

⁹¹ RIC VIII, 47.

ikonografií. Dále pak mimo římské razili jen římské uzurpátoři a císařové, jejich vláda nebyla v římském senátu hned uznána. Monopolní postavení mincovny v římské končině v polovině 3. století, kdy byly po celé říši otevřeny nové mincovny, které razily mince se shodnými námitky. Jelikož bylo třeba zejména z administrativních důvodů oddělit produkce jednotlivých mincoven, byly zavedeny pro všechny mincovny jejich značky. Poprvé se značky mincoven vzácně objevují za vlády Philippa I. (244 až 249) a Galliena (253 až 268), pravidelně jsou pak užívány od doby Aurelianovy vlády (270 až 275)⁹²

Za vlády Constantinovské dynastie pak mají značky mincoven jednotnou formu i umístění. Umístěny jsou na rub mincí, do tzv. *exergu*, což je dolní úseč v poli mince oddělená od ostatního pole čarou, jejíž zpravidla tvoří podstavu pro rubní obraz. Výjimky jsou dány pouze možnostmi při rozvržení obrazu specifických rubních typů. Tak například na mincích s voty ve věnci je značka mincovny obklopena stuhami, jimiž je věnec svázan. Na rubech, které nesou pouze text a postrádají věnec, je značka mincovny vepsána do posledního řádku nápisu. Samotná značka mincovny je pak tvořena obvykle jedním až třemi postranními písmeny umístěnými v poli mince, ve kterém byla mincovna umístěna. Často jsou na samém počátku umístěna písmena SM, jejíž jsou vykládána jako *sacra moneta* a je třeba je chápat pouze ve významu šmincovna.⁹³ Každá mincovna se skládala ze samostatných dílen (*officinae*), které svá razidla označovaly jednotným způsobem. Rašby ze západní části říše mají tento systém značek dílen: P(*rima*), S(*ecunda*), T(*ertia*), Q(*uarta*), V (= *quinta*), VI (= *sexta*), VII (= *septima*), VIII (= *octava*), VIII (= *nona*), X (= *decima*) atd. Na galských rašbách se lze setkat s tímto systémem: A, B, C, D nebo I, II, III, IIII. Na asijských rašbách se pak objevují především řecká písmena ve funkci čísel: A, B, Γ, Δ, nebo Ζ nebo Η, Θ, atd.⁹⁴ Značky dílen jsou nejčastěji umístěny před nebo za značku mincovny. Také je možno setkat se s umístěním do pole mince, nikam vedle rubního obrazu. V padesátých letech 3. století je někdy však zřejmě značka dílny umístěna kupodivu i na líc, za hlavu panovníka. Obrazové značky následující po značce mincovny (například hvězdička, věnec, kyj, lev, přelmsíček atd.) označovaly snad jednotlivé emise.⁹⁵ Koncovkami OB a PS byla zvláště na pozdějších mincích označována vysoká ryzost kovu, ob = *obryziacum* (isté zlato) a PS = *pusulatum* (isté stříbro)⁹⁶

⁹² Petráš a Fridrichovský 2008, 62.

⁹³ King a Sear 1987, 5.

⁹⁴ Zpracováno podle Kurz 1971, 135 a Petráš a Fridrichovský 2008, 66.

⁹⁵ Kurz 1971, 131.

⁹⁶ Petráš a Fridrichovský 2008, 66.

Na n kterých mincích velikosti AE 3 ražených v ím roku 320⁹⁷ je možno setkat se zajímavou slovní h í kou. V exergu jsou umíst na písmena RP (i S, T, Q), potud b flné zna ky ímské mincovny a jejích dílen. Mezi zna ku mincovny a zna ku dílny je v-ak vložen kryptogram eckého slova , latinsky *Amor*, teno pozpátku *Roma* tj. ím.⁹⁸ P itom písmena , , a jsou provedena jako ligatura, koncové je vyvedeno jako C. Shoda *Roma ó Amor* byla v ím oblíbená. Sta í p ipomenout známý chrám Venu-e a Romy vystav ný za císa e Hadriana na Foru Romanu, který byl dokonce postaven na osov soum rném p dorysu, ímfl byl palindrom *Roma ó Amor* jasn zd razn n.

4.2.1 P ehled základních mincovních zna ek

V následujícím p ehledu jsou shromáfd ny údaje o mincovnách a jejich zna kách, které byly užívány b hem vlády Constantinovc .⁹⁹ Je t eba v-ak mít na pam ti, fle v otázce ímských mincoven obecn stále panuje mnoho nejasností, a proto je v r zné literatu e možno se u n kterých zna ek setkat s r znou interpretací stejn jako s r znými daty ozna ujícími ínnost jednotlivých mincoven. Také se as od asu vyskytnou mince s dosud neznámými zna kami jak mincoven, tak i oficín. Jelikož se v t-inou jedná o dosud nepublikované p ípady, které je takto zprost edkovan nemožné ov it, nebo je jejich interpretace sporná, není jim zde v nována pozornost. Z t chto d vod má následující seznam mít spí-e informativní funkci a p edstavuje pouze nej ast ji se vyskytující zna ky.

Alexandria (al-Iskandaríja ó Egypt), asi 295/6 ó 423

ALE, AL, ALEA, ALEB, ALET, SMAL, SMALA

Ambianum (Amiens ó Francie), Magnentius (350 ó 353), Constantius II. a Gallus: 353

AM, AMB

⁹⁷ RIC VII, 317/1946206.

⁹⁸ Clark 2009, 25.

⁹⁹ Podle Petrá ó Fridrichovský 2008, 63666 a Kurz 1971, 1326135.

Antiochia ad Orontem (Antakya ó Turecko), 293 ó 474

A, AN, ANA, ANB, ANS, ANOB, ANOBA, ANT, ANTA, ANTB, AMA, AMAS, SMAN, SMANA, SMANT, KANOB, PANOB

Aquileia (Aquilea ó Itálie) 295 ó 423/5

AQ, AQA, AQVIL, AQOB, AQS, MAQ, SMAQ, SMAP, SMAS

Arelate (Arles ó Francie) 313 ó 475, roku 328 p ejmenováno na po est Constantina II. na **Constantia**.

A, AR, ARL, ARLA, A-R, P-A, PAR, PARL, CONST (od roku 328/9), CON, PCON, SCON, TCON (od roku 339)

Karthago (Kartágo ó Tunis) 296 ó 311

K, KP, KART

Constantinopolis (Istanbul ó Turecko) 326 ó 423, po r. 423 beze zm ny zna ek razila pro východo ímskou í-i a dále pro byzantské císa ství.

C, C-A, C-I, CP, CON, CONS, CONSP, CONOP, MCONS, MCONSA

Cyzikus (blízko m sta Band,rma ó Turecko), 268 ó 474

C, K, KV, CVZ, MKV, SMK, CVZICEN

Heraclea (Marmara Ere lisi, Tekirda ó Turecko) 291/3 ó 474

H, HT, HERAC, HERACL, SMH

Londinium (Londýn, Velká Británie) 287 ó 325/6

L, LN, LON, PLN, PLON,

Lugdunum (Lyon ó Francie) 283 ó 423

L, LG, LVG, LVGD, LVGPS, PLG, PLVG, SML

Nicomedia (Izmit ó Turecko) asi 302 ó 474

N, NK, NIC, NIKA, MN, SMN, SN

Ostia (Ostia ó Itálie) 308- 313, pak p enesena do Arelate
OST

Roma (ím ó Itálie) 253 ó 476
R, ROM, VRB ROM, RM, ROMA, ROMOB, SMR

Serdica (Sofie ó Bulharsko) 303 ó 308, 313 ó 314
SD, SER, SERD, SMSD

Sirmium (ruiny u Sremské Mitrovice ó Srbsko) 324 ó 383
SM, SIR, SIRM, SMS

Siscia (Sisak ó Chorvatsko) 262 ó 387
SIS, SISC, SISCP, SMSISC

Thessalonika (Solu ó ecko) 293/311 ó 474/5
TS, TES, THS, THES, SMTS, SMTES

Ticinum (Pavia ó Itálie) 274 ó 326, pak p enesena do Constantinopole
T, TI, TTI, SMT, VITI

Augusta Trevirorum ó Treveri (Trier ó Francie) 293 ó 423
TR, TRE, TROB, TRPS, SMTR, TRP, PTR, PTRE, TRS, TROBS, TROBT

5 K es anská symbolika na mincích

Bezesporu jedna z nejvýznamnějších událostí vlády Constantina Velikého, jejíž následky určily vývoj evropské civilizace na další staletí, totiž zrovnoprávnění k es anství s pohanskými kulty, znamenalo několik desetiletí od základní římské společnosti. Tyto změny se projevy i ve volbě mincovních námětů. Raná k es anská symbolika na mincích se poprvé objevuje právě za vlády Constantina Velikého. V následujících desetiletích a staletích se stává stále zastávanější, ať pak v období raného středověku vzniknou mincovní typy zcela poplatné k es anské církvi. K es anská symbolika se na mincích do jisté míry projevuje i dnes. Lze tedy říci, že za vlády Constantina Velikého vzniká nový mincovní směr, který svým způsobem trvá dodnes, a bude trvat, dokud budou státy západní civilizace volit motivy svých mincí v souladu s historickými tradicemi a kulturním dědictvím své domoviny.

V předchozí kapitole již byla popsána legenda o Constantinově vidění u Mulvijského mostu, které císařem údajně natolik pohnulo, že se rozhodl roku 313 zrovnoprávnit k es anství s tradičními kulty. Nová víra se rychle rozšířila mezi římský lid a na konci 4. století byla římská společnost pokládána již za k es anskou. Budí-li zde nyní popsáno, jak se několik let po zániku římské vládnoucí elity ke k es anství.¹⁰⁰ Roku 325 se Constantinovi podařilo zlikvidovat jeho soka Licinia, který se houflevnat držel tradiční pohanské víry. Constantinus se tedy stal jediným neomezeným vládcem v říši, avšak při prosazování nové víry byl ještě poměrně zdrženlivý, nejspíše proto, aby proti sobě nepopudil tehdy ještě stále výraznou pohanskou část obyvatelstva. Za vlády Constantinových synů k es anství získávalo na síle a tento fakt přinutil na počátku 30. let císaře Juliana II. k pokusu vytvořit nový typ pohanských kultů, které by mohly k es anství konkurovat a později opět zcela převládnout. Julian v pokusu však nebyl úspěšný. Roku 382 se císař Gratianus vzdal jako vůbec první římský císař tradičního titulu nejvyššího velekněze *pontifex maximus*¹⁰¹ a k es anství prohlásil za jedině státem povolené náboženství. Jeho nástupce Theodosius I. Veliký pak tvrdě postupoval proti všem kacířům a pohanům a přikázal zavrhnout mnoho tehdy ještě přetrvávajících pohanských kultů, zničit mnoho pohanských chrámů a zakázat všechny

¹⁰⁰ Petráš Fridrichovský 2008, 23624.

¹⁰¹ Petráš Fridrichovský 2008, 307.

slavnosti, které jen náznakem připomínaly tradiční pohanská božstva. Cesta k Byzanci byla nyní otevřená.

Kesanská symbolika se ve 4. století od pozdější ještě dosti odlišovala, nebo neměla v té době vlastní nezávislou tradici. Kristus nebyl a ani v Constantinov době nemohl být využit ve státní propagandě na mincích. Stále bylo totiž ukřivčování praktikováno jako zvlášť zavrženíhodný a potupný trest smrti vyhrazený pouze pro propuštění a otroky. Ukřivčování jako trest smrti zrušil až Constantinus I. někdy po roce 320. I tak ale byl Kristus stále v povdomí lidí negativně zapsán jako prostědek zvlášť odpudivé smrti. Bylo potřeba uplynutí dvou generací, než toto povdomí mezi lidem vymizelo, a Kristus získává převahu v oficiální propagandě, a tedy i na mincích, až na počátku 5. století.¹⁰²

Nejčastěji užívaným kesanským symbolem Constantinovy doby byl *christogram*, neboli také *chí-ró* i *monogram Krista* v. Tímto o kombinaci eckých písmen X a P (✠), tedy prvních dvou písmen Kristova jména. Tvar christogramu je bezpochyby starší než kesanství. Poprvé se objevuje ve své typické podobě jako mincovní značka na rubu bronzových mincí egyptského krále Ptolemaia III. Eurgeta (246 až 222 př. Kr.).¹⁰³ V této době samozřejmě symbol nemohl mít žádný kesanský smysl. Zdá se tedy pravděpodobné, že christogram měl svůj magický význam i v pohanském prostředí, kde v něm mohl být obyvatelé říše mohli spatřovat mocné nebeské znamení, třeba spojené se slunečním kultem, nebo mystický egyptský *anch*.¹⁰⁴ Kesané pak využili shody s prvními písmeny Kristova jména, stejně jako toho, že je toto znamení vnímáno mysticky, a začlenili je do vlastní symboliky. Kesanské pojetí christogramu se poprvé objevuje v souvislosti s legendou o Constantinovém zstupu u Mulvijského mostu a bez zábran se toto pojetí mohlo upevnit a rozšířit po vydání ediktu milánského v roce 313.¹⁰⁵ Krom klasického christogramu se objevují i jiné jeho tvarové varianty, mezi nimiž vyniká zejména *staurogram*, tedy kříž, z jehož horního ramene vyrůstá písmeno P (⦿). Odtud také jeho název, neboť znamená ecký kříž.

Kesanské symboly vyskytující se na Constantinovských mincích mohly zastávat dvojí úlohu. Jednak mohly být prezentovány jako prvky skutečně státní propagandy reprezentující odznak císařské moci. V tomto případě byly umístěny na

¹⁰² Kurz 2006, 149.

¹⁰³ von Reden 2007, 69 a 68, obr. 15 a Clark 2009, 16, obr. 5.

¹⁰⁴ Kurz 2006, 149.

¹⁰⁵ Kurz 2006, 150.

estném míst obvykle na -pici labara nebo v panovníkov portrétu. Jednak mohly být pojaty do role pouhé mincovní zna ky v rubním poli.

Funkci emisní zna ky mají bezpochyby christogramy umíst ěné na rubu mincí vydaných roku 320 v Siscii, Aquilei a Thesalonice a v letech 334 a 336 v Constantin .¹⁰⁶ Na raflbách z Aquileie a Thessaloniky má christogram pon kud odli-nou podobu: vertikální linie na horním konci nep echází v písmeno P, ale v krouflek. Stejnou podobu m l christogram na mincích raflených v letech 312 ó 320 v Ticinu.¹⁰⁷ Podle Kurze zde v-ak -lo o zna ku, která m la indikovat postavení vydavatele v dynastické hierarchii.¹⁰⁸ Stejnou funkci m l mít i staurogram raflený v letech 336 ó 337 na mincích v Antiochii.¹⁰⁹

Ve stejné pozici pouhé mincovní zna ky jsou i k ífle vyskytující se na p ední stran olta ěn kterých mincí typu *Victoriae laetae princ perp*, raflených v Ticinu (318 ó 319) a Londiniu (320).¹¹⁰ Snad jen neobvyklý tvar k ífle na aquileiských mincích z let 334 - 335 by mohl být vnímán jako doklad t ěných vztah ě mezi církevními obcemi v Aquilei a Alexandrii.¹¹¹ Av-ak i zde -lo jen o mincovní zna ku, o nífl rozhodoval pouhý ú edník mincovny zvaný *procurator monetae* a nikoliv císa ě nebo n kdo z jeho nejblifl-řho okolí.

K es anských symbol ůflitých jako nepochybných odznak ě císa šké moci je na Constantinovských mincích ve skute nosti p ekvapiv málo. Vliv nové sílící víry se projevoval spí-e absencí obraz tradi ních pohanských boflstev, nefl p ítomností k es anských symbol ě. Poprvé se christogram objevuje na líci st íbrného medailonu rafleného v Ticinu roku 315.¹¹² Císa ovo poprsí je podáno ze t í tvrtin *en face*. Císa ě má na sob kruný ě, pravicí drflí za uzdu kon ě a v levici svírá flezlo (nebo obrácený o-t p) a -tít s výjevem vl ice kojící Romula a Rema. Na hlav ě má p ilbu s vysokým chocholem, pod níml je umíst ěn christogram. Christogram je zde bezpochyby v roli odznaku císa šké moci, objevuje se toti fl p esn ě tam, kde byla do té doby umíst ěna gema s obrazem orla. Monogram Krist v mohl být umíst ěn na toto místo pouze se souhlasem císa ě, nebo p ímo z jeho podn tu. Moflá tím cht l císa ě upomenout na vít zství nad

¹⁰⁶ Siscia: RIC VII, 441/138 ó 139. Aquileia: RIC VII, 401/58 ó 62. Thessalonica: RIC VII, 508/82 ó 83. Constantia: RIC VII, 275/381 ó 386 a 2766277/394 ó 401.

¹⁰⁷ RIC VII, 377/118 ó 121 a 3776378/125 ó 126.

¹⁰⁸ Kurz 2006, 149.

¹⁰⁹ RIC VII, 695/98 ó 101.

¹¹⁰ Ticinum: RIC VII, 372/89. Londinium: RIC VII, 108/166 ó 182. K tomu RIC VII, 62 pozn. 5.

¹¹¹ RIC VII, 407/124 ó 127. K tomu RIC VII, 62 pozn. 6.

¹¹² RIC VII, 364/36.

Maxentiem a demonstrovat svůj vztah ke křesťanskému Bohu, v jehož znamení zvířil. Vojenská scéna s opisem SALVS REIPUBLICAE (= šlaho státu) naznačuje, že medailon mohl být určen jako odměna důstojníkům. Z tohoto důvodu a pro nepochybně nízký náklad (jsou známy tři kusy) však propagandní účinek ražby musel být malý.¹¹³

Obtížná je interpretace christogramu na bojištné straně císařovy přilby na mincích typu *Victoriae laetae principis* ražených roku 319 v druhé dílně mincovny v Siscii.¹¹⁴ Vzhledem k tomu, že se zde jedná o ražby z jedné officíny jedné mincovny, je třeba tyto mince z úvah o státní propagandě vyloučit, a považovat zde výskyt christogramu buď za nepochopený ohlas ražeb z Ticiny, či za omyl ležícího.¹¹⁵

Christogram se tedy na mincích v plné míře projevil až roku 327 na rubu bronzových mincí emitovaných v Constantinopoli, zjevně na oslavu Constantina vítězí nad Liciniem roku 324.¹¹⁶ V mincovním poli je zobrazen labarum propichující hada ležícího na zemi. Na vrcholu labara je umístěn výrazný christogram. Na látce praporu jsou tři oválnými medailony naznačena místa pro umístění portrétů Constantina Velikého a jeho synů. Po stranách labara je umístěn nápis SPES PVBLIC(A) (= šlaho je státu). Výklady významu tohoto výjimečného typu se různí.¹¹⁷ Podle ponejvíce přijímané hypotézy had i drak představuje poraženého Licinia, zatímco labarum zastupuje vítězného Constantina. Labarum se v římském vojsku zřejmě poprvé objevilo až roku 324 za bitvy u Chrysopole, na minci tedy zetelně představuje vítězné znamení císaře, a odkazuje na jeho poslední, rozhodující bitvu, ve které porazil Licinia.¹¹⁸ Tato interpretace nejlépe odpovídá souasným znalostem o jazyku Constantiny oficiální propagandy. Naopak jiný výklad v celém výjevu vidí alegorii vítězí křesťanství nad pohanstvím. Tuto hypotézu zastávají především ti autoři, kteří spatřují v bitvě u Chrysopole právě definitivní vítězí křesťanství nad pohanskými kultury.

Ani v následujících letech se křesťanská symbolika na mincích příliš neprojevovala. Ve třicátých letech byly raženy různé série mincí, na jejichž líci je Constantinus zachycen ve výrazně idealizovaném pojetí, jak hledí vzhůru. Eusebius o těchto mincích píše: *Šak hluboce byla jeho duše pohnuta silou nádherné víry, a že by*

¹¹³ RIC VII, 364 pozn. 36.

¹¹⁴ RIC VII, 433/61.

¹¹⁵ Kurz 2006, 149.

¹¹⁶ RIC VII, 572/19 a 573/26.

¹¹⁷ Odahl 1975, 47619.

¹¹⁸ Kurz 2006, 149.

srozum no z okolnosti, že p ikázal vyrazit na zlatých mincích í-e svou podobiznu s o ima zvednutýma vzh ru, jako by se modlil k Bohu; a tyto mince se staly platnými v celém ímském sv t .ō (Eusebius, *Vita Constantini* 4.15. Vlastní p eklad dle anglického p ekladu.) Zde se slu-í jen poznamenat, že mince s tímto typem portrétu byly rařeny nejen ze zlata, ale i ze st íbra a obecného kovu, tedy ze v-ech t í základních mincovních kov . Nový typ portrétu v-ak není p vodní, z ejm je inspirován helenistickými reminiscencemi, které jdou afl k Lysippovým portrét m Alexandra Velikého.¹¹⁹ P ízna n se helenizující typ portrétu objevuje ve stejné dob , kdy se na hlav císa e jako ozdoba objevila elenka. Podle Bruuna tím m l být vyjád en vztah mezi absolutn vládnoucím císa em (elenka, kdysi symbol helenistických král a za Constantina také orientálních vlada) a ochrannými nebeskými mocnostmi (pohled vzh ru).¹²⁰

Po Constantinov smrti se k es anské symboly na mincích objevují p eci jen pon kud ast ji. Jednak krátce po roce 337 byla vydána série posmrtných mincí Constantina I., z nichž n které nesou na rubu obraz ruky Boffí natahující se z nebe k císa i jedoucímu na kvadrize. Jednak se ve ty ícátých letech stalo labarum astou insignií císa e zachyceného na rubech mincí. Labarum na t chto mincích standardn postrádá jakékoli zakon ení; na rozdíl od Constantinových mincí typu *Spes publica* z roku 327 je christogram umíst n p ímo na látce praporu. Výjime n je místo christogramu uřit staurogram, X nebo k řl.¹²¹ Nej ast ji se labarum vyskytuje v pravici císa e na mincích typu *Fel temp reparatio*, na kterých pod labarem sedí spoutaní zajatci.¹²² Ze stejné emise pochází i vyobrazení labara v levici císa e stojícího na lodi kormidlované Victorií.¹²³ Christogram se objevuje téř na látce signa na n kterých mincích typu *Gloria exercitus*.¹²⁴

Ojedín lé ztvárn ní christogramu se vyskytuje na bronzových mincích Magnentia a Decentia rařených na po átku padesátých let. Celé rubní pole mince zabírá veliký christogram mající ve volných úhlech písmene X malá písmena A a . O k es anském sd lení tohoto motivu nem že být pochyb. Kombinace christogramu s písmeny alfa a omega se uřívá v katolické církvi dodnes. Opis informuje, eho je dosahováno skrze k es anskou víru: SALVS DD NN AVG ET CAES (= řBlaho na-ích

¹¹⁹ Kurz 1973, 66.

¹²⁰ RIC VII, 33 a 43644.

¹²¹ Bruun 1997, 52.

¹²² Bruun 1997, 50, tab. 4.

¹²³ Bruun 1997, 50, tab. 5.

¹²⁴ Bruun 1997, 47, tab. 2.

pán august a caesar ō). Av-ak výraz SALVS je možno chápat mimo významu šblahoō i ve více k es anském významu špásaō.

Vý-e jifl bylo e eno, fle po roce 324 se na ímských mincích neobjevují obrazy pohanských bofstev. Naproti tomu obrazy r zných personifikací se v hojně mí e vyskytovaly i v následujících desetiletích. P ekvapiv se na elním míst mezi nimi objevuje Victorie, která z ejm jifl nebyla vnímána jako bohyn vít zství, ale jen jako personifikace vít zství, a proto nebylo nutné ji z mincí odstra ovat. Hojn se vyskytuje na mincích Constantina I. i jeho syn a etnost jejího výskytu neklesá ani pozd ji. A koli Theodosius I. na ídil zni it sochu Victorie z ímského senátu jako pohanskou modlu, Victorie na mincích se v této dob stává skute nou nositelkou vít zství k es anství, kdyfl na rubních obrazech nese nov veliký k ífl. A v tomto pojetí se na mincích udrflí afl do po átku 7. století, kdy se naposledy objeví na mincích císa e Foky, ov-em stále v nezm n ném ztvárn ní v etn opisu VICTORIA AVGGG. Ov-em více výmluvné vyjád ení synkreze pohanské bohyn a nové víry se objevilo jifl na p elomu 4. a 5. století. Ve starov kých p edstavách Victorie zapisovala na -tít v-echna ímská vít zství. Takto je zachycena mimo jiné i na slavné so-e Victorie z Brescie. Na rubu n kterých mincí raflených na p elomu 4. a 5. století je zobrazena Victorie, jak pí-e na -tít veliký christogram. Tento výjev je natolik výmluvný, fle snad nepot ebuje dal-í komentá . Proto je t eba i na mincích Constantinovc vnímat Victorii p edev-ím jako personifikaci vít zství k es anského císa e.

6 Posmrtné rařby

Jako posmrtné rařby jsou označovány ty mince, které byly rařeny jménem císaře, popř. lena císařské rodiny, který byl v době rařby již po smrti. Posmrtné rařby tvoří významnou skupinu římských císařských mincí. Jejich hlavní funkcí bylo poukazovat na kontinuitu vládnoucí dynastie. Obvykle se rozlišují dvě skupiny posmrtných rařeb – o mince konsekrační a pamětní.¹²⁵

Konsekračními mincemi jsou rozuměny mince, které byly vydány k připomínce císařovy konsekrace (zbořtění). O prohlášení zesnulého císaře za boha rozhodoval senát, nejlépe hned na svém prvním zasedání po císařově smrti. Pokud byl císař shledán hodným prohlášení za boha, konala se slavnost, při které byla vztyčena pohřební hranice (*rogus*) s voskovou sochou císaře; z jejího vrcholu byl pak vypuštěn orel, symbolicky unášející duši zesnulého k nebesům, a hranice byla zapálena.¹²⁶ Císař byl pak ctěn jako regulérní bořstvo, k němuž patřilo i zřízení vlastního chrámu s kněžským kolegiem starajícím se o císařův posmrtný kult.¹²⁷ Proto byli zbořtění i císařovi blízcí příbuzní. Konsekrační mince pak tvořily způsob, jak rozšířit povědomí o bořských předsících mezi lid. Rozhodnout, zda je konkrétní minci možno označit za konsekrační, může být leckdy obtížné. Za Traianovy vlády, ve druhém desetiletí 2. stol., se však vytvořilo ikonografické schéma, jež se stalo závazným pro konsekrační mince po dalších téměř dvě stě let.¹²⁸ Tyto mince nesou v lícním opisu titul DIVVS (= šbořský), u císařoven DIVA (= šbořská), popř. v dedikační formě DIVO (= šbořskému). (Titul DIVVS se však objevuje již na posmrtných mincích Augusta rařených po celé 1. století.) Ruby konsekračních mincí podle tohoto schématu pak nesou stabilní opis CONSECRATIO (= šzbořtění), dále pak obraz související se samotným obřadem konsekrace. Buďto může být orel, nebo kdy nesoucí na zádech drobnou postavu kučedy duši zesnulého. U císařoven někdy roli orla zastupuje páv. Dále je možno setkat se s obrazem pohřební hranice i obřovního oltáře.

Pamětní rařby jsou pak takové mince, které nesplňují výše zmíněné podmínky pro rařby konsekrací. Typicky jde o mince, které byly rařeny delší dobu (někdy i několik staletí) po smrti zobrazené osoby. Proto je například mezi pamětními i série

¹²⁵ Petráš-Fridrichovský 2008, 46.

¹²⁶ Petráš-Fridrichovský 2008, 47.

¹²⁷ Vidman 1986, 40.

¹²⁸ Bruun 1954, 20 pokládá za přibližné datum rok 119. Poprvé se toto schéma sice vyskytuje již na mincích Ulpie Marciana, datovaných k letům 112–114, avšak poté je na několik dalších let opouštěno a neobjevuje se ani na mincích rařených k počátku zbořtění Traiana.

rafleb s portréty jedenácti bofských císařů, datovaná do vlády Traiana Decia. Přestože tyto mince nesou všechny prvky mincí konsekrací, v etn. opisu CONSECratio na rubu, nebyly rafleny kvůli falešnosti císařských konsekrací a jsou pouze pamětní povahy.¹²⁹

Vysloven konsekrací mincí je v období vlády Constantinovské dynastie poskrovnu. Důvody jsou shledávány v následujících faktech: Jednak je zde jistě patrná změna v názírání na císařský úřad. Zatímco za principátu byl císař, byť jen teoreticky, stále pouze šprvním občanem ve státě, pro kterého bylo posmrtné zbožnění nejvyšším možným projevem úcty a uznáním zásluh, za dominátu byl pak císař jistě přímo nepokryt označován v oficiální titulatuře jako *dominus et deus*, tedy pán a bůh.¹³⁰ Císař se tak stával bohem jistě za života, nebylo třeba čekat do jeho smrti. Zároveň se projevuje sílící vliv křesťanství, pro které je představa bofského císaře vzhledem ke křesťanské nauce o jedinství Boha nepřijatelná. Přestože se stále na posmrtných mincích vyskytuje označení *divus*, neznamená to, že všichni *divi* museli být v této době oficiálně konsekrováni. Zvláště na rubech posledních římských posmrtných raflů v době je patrné, že úcta k zesnulému císaři nabývá vlivem křesťanství jiných rysů.¹³¹

Tradiční konsekrací nám ty se naposledy objevují na mincích, které dal pro svého otce Constantia Chlora razit Constantinus I.¹³² Jednak jsou to folly raflené na přelomu let 306 a 307 v Lugdunu.¹³³ Tyto mince mají obvyklý rub s opisem CONSECratio a orlem. Dále byly v Treveru v letech 310 a 313 rafleny solidy s opisem CONSECratio a obrazem čtyřstupňové pohybné hranice s kvadrigou na vrcholu. V kvadrize stojí císař s paprskovitou korunou na hlavě, má zdviženou pravici a v levici drží bič.¹³⁴

Další dvě emise nesou tradiční obrazy, avšak výjimečné opisy. Na rubu folly raflých v Ticinu na přelomu let 307 a 308 je vyobrazen orel stojící na kupoli svatyně. Opis odkazuje na památku Constantia: MEM(oria) DIVI CONSTANTII pop. MEMORIA DIVI CONSTANTII.¹³⁵ Dále se lze na rubu folly a přelom raflých od podzimu 307 do konce roku 308 setkat s výjevem planoucího oltáře zdobeného

¹²⁹ Petráš a Frídrichovský 2008, 47648.

¹³⁰ Vidman 1986, 40.

¹³¹ Kurz 2006, 138.

¹³² Kurz 2006, 150.

¹³³ RIC VI, 256/202.

¹³⁴ RIC VI, 221/809.

¹³⁵ RIC VI, 294/96697.

girlandou a orly stojícími po jeho obou stranách. Opis připomíná – astnou památku císaře o MEMORIA FELIX.¹³⁶

V této době byla také ražena zajímavá emise posmrtných mincí Romula, syna Maxentiova. Není o něm známo téměř nic víc, než že zemřel roku 309 ještě v dětství.¹³⁷ Jeho posmrtné folly a pelfolly byly raženy mezi roky 309 a 312. Na lících těchto mincí z ostijské mincovny je zobrazena prostovlasá hlava Romula zprava. Lícní opisy se v detailech liší, základní schéma je pak IMP MAXENTIVS DIVO ROMVLO N(*obilissimo*) V(*iro*) FILIO pop. DIVO ROMVLO N(*obilissimo*) V(*iro*) FILIO MAXENTIVS AVG.¹³⁸ Na rubu s opisem AETERNAE MEMORIAE (= věčná věnčina paměť) je pak zobrazena okrouhlá stavba se čtyřmi viditelnými sloupy a otevřenými dveřmi, na jejíž kupoli sedí orel. Jde o stavbu, kterou dal jako poslední stavbu zasvěcenou konsekrovanému pěstlu-níkovci císařské rodiny postavit Maxentius.¹³⁹ Zlaté a stříbrné mince se shodnými obrazy jsou považovány za moderní vykonstruovaná falza.¹⁴⁰

Ražba konsekrovaných mincí v pravém slova smyslu byla ukončena vydáním ediktu milánského roku 313.¹⁴¹ Další posmrtné mince mají již spíše pamětní povahu. Jednak je zde skupina ražeb ražená v letech 317 a 318 v několika mincovnách – i.e. Zvolby zobrazených osob je zřejmě snaha především proklamovat kontinuitu vládnoucí dynastie, vzhledem k době ražby je také třeba vnímat tuto sérii jako propagandu proti Liciniovi.¹⁴² Na mincích je připomínán jak Constantínův otec Constantius I. Chlorus, tak i jeho tchán Maximianus Herculius a dokonce Constantínův fiktivní předek Claudius II. Gothicus (268 a 270). Tento císař byl pro své zásluhy na porážce Gótů oblíbený i po 100 letech po své smrti a Constantinus toho využil a rozšířil znovu, že jeho babička byla Claudiovou dcerou a tedy on je Claudiovým pokrevním příbuzným.¹⁴³

Líce této emise ražené v západní části – i.e. představují portréty zesnulých s hlavou zahalenou závojem a ovšem enou vavřínovým věncem. Zesnulí jsou v opisech titulováni jako *divi*, připomínají pouze Claudius II. Gothicus je označen navíc jako šnejlep-í vládce: DIVO CLAUDIO OPTIMO IMP(*eratori*). Na rubu se objevuje

¹³⁶ RIC VI, 218/789-790.

¹³⁷ Petrá a Fridrichovský 2008, 273.

¹³⁸ Srov. RIC VI, 4036406.

¹³⁹ Kurz 2006, 150.

¹⁴⁰ Kurz 2006, 241, pozn. 315, Petrá a Fridrichovský 2008, 273.

¹⁴¹ Kurz 2006, 151.

¹⁴² Bruun 1955, 193.

¹⁴³ Petrá a Fridrichovský 2008, 230.

neobvyklý výjev zesnulého císaře sedícího v kurulském křesle s pozdvíženou pravicí a řezem v levici. Obraz doprovází opis REQUIES OPTIMORVM MERITORVM (= šodpo inek po vynikajících zásluhách). Spolu s těmito mincemi byla v té době ražena série se shodnými líci, ale ruby nesoucími mnohem pestřejší kálu jak opis, tak i obraz. Opisy zněly: AETERNA MEMORIA, AETERNAE MEMORIAE, MEMORIA AETERNA, MEMORIA (nebo MEM) MAXIMIANI, nebo CONSTANTII a nakonec MEMORIA FELIX.¹⁴⁴ Pamětní aspekt těchto mincí je tedy zcela zjevně proklamován pomocí opisy mincí. Rubní obrazy volené pro tyto mince vykazují poněkud zastaralé náměty, je-li by bylo možné očekávat spíše na mincích tetrarchie. Jednak je zde vyobrazen orel, jaký byl umístěn za principátu na konsekrační ražbě, jednak je zde vyobrazen Herkul v levici krácející doprava, někdy dokonce doplněný o kyj v polí.¹⁴⁵ Posmrtné mince tohoto období vykazují pozoruhodnou synkrezí starých pohanských kultů se stále postupujícím křesťanstvím, je-li se na posmrtných ražbách naplno projevil až o dvacet let později.

Po smrti Constantina I. byla zaražena série jeho vlastních posmrtných mincí. Byly to téměř výhradně nejdrobnější bronzové nominály té doby AE 4, a pokud je možné podle dochovaných mincí soudit, byly raženy v mnoha mincovnách v obrovském množství, takže jejich užití v běžném oběhu muselo být značné. Ražba probíhala v letech 337 až 340. Na líci těchto ražeb je vyobrazena hlava Constantina zprava, zahalená do tógy, ale bez vlny. Lící opis zní DV (nebo DIV) CONSTANTINVS PATR AVGG (*pater augustorum*). Pouze v Lugdunu, Treveru a Constantii (Arelate) byl užit opis DIVO CONSTANTINO.¹⁴⁶ Zajímavé je zde užití titulu *divus*. Je evidentní, že zde jde o pouhý čestný titul, dávno zbavený svého původního sakrálního významu.¹⁴⁷

Rub této série se vyskytuje ve čtyřech základních typech.¹⁴⁸ Nejastěji se vyskytující typ je ten, o kterém podává zprávu i Eusebius: *ŠV též byly vydány mince nesoucí portrét Poflehnáního; na líci zobrazeního se zahalenou hlavou a na rubu jako vozku na kvadrize pozdvihované vzhůru pravíci, která se k němu shora natahuje.* (Eusebius, *Vita Constantini* 4.73. Vlastní překlad dle anglického překladu.) Rub tohoto typu je vskutku výjimečný. Jednak jde o ojedinělou ražbu, která postrádá jakýkoli nápis nebo opis. Jediný epigrafický prvek na rubu těchto mincí je značka mincovny. Avak

¹⁴⁴ Bruun 1954, 21.

¹⁴⁵ Srov. RIC VII, 311/1076128.

¹⁴⁶ Bruun 1954, 26.

¹⁴⁷ Kurz 2006, 150.

¹⁴⁸ Bruun 1997, 49, tab. 3.

samotný obraz je natolik výmluvný, že jej nepotřebuje doprovázet žádný text: císař zahalený v tóze jede na kvadrize doprava, pozdvihuje ruku k Boží pravici (*manus Dei*), která se k němu vztahuje z nebe. Jde zde o obraz podobný těm, které byly vidány na konsekracích mincích v období principátu: cesta zesnulého na nebesa, jež byla dříve reprezentovaná orlem, někdy nesoucím na zádech i drobnou postaví ku. Nyní je však obraz zcela zbaven všech připomínek starých kultů (Jov v orel), naopak ruka Boží je prvek bezpochyby křesťanský.

Další rubní typ představuje zahaleného císaře zprava, majícího po bocích nápis *V(e)N(eranda) M(emo)R(ia)* (= šůctyhodná památka). Těmté typ zachycuje císaře ve vojenském oděvu opírajícího se o oltář v pravici a drfličího globus v levici. Výjev doprovází opis *AETERNA MEMORIA*. Poslední typ ukazuje císaře v tóze zleva, drfličího v pravici váhy. Na mincích z Alexandrie je místo císaře okídlená Viktorie ve stejné pozici, navíc drfličí v levici flezlo. Opis tohoto typu zní *IVST(a) VEN(eranda) MEM(oria)*. Tyto tři typy mají výjevy se znatelně slabším náboženským sdělením, stále jde ovšem o výjevy naprosto vzdálené představám o pohanské konsekraci.¹⁴⁹

Zároveň s posmrtnými mincemi Constantina I. byly rafleny i posmrtné mince velikosti AE 4 jeho matek, a to jak vlastní matky Heleny, tak i nevlastní Theodory. Tyto mince svou ikonografií nijak nepoukazují na fakt, že byly rafleny afl po smrti zobrazených osob, pouze datum raflby je určuje jako raflby posmrtné. Mince s portrétem Heleny nesou na rubu personifikaci míru a opis *PAX PVBLICA*. Naproti tomu mince s vyobrazením Theodory mají na rubu personifikaci zbořnosti a opis *PIETAS ROMANA*. Podle některých teorií volba tématu těchto mincí úzce souvisí se spory o následnictví, které propukly po Constantinově smrti mezi jeho vlastními syny, a tedy vnuky Heleny, které je zároveň postavily proti vnukům Theodory.¹⁵⁰ Ve shodě s tím mají mince Heleny propagovat zájmy jejích vnuků, a mince s Theodorou pak mají zastávat zájmy jejích synů, Constantinových nevlastních bratrů. Zajímavé dále je, že za nositelky ctností byly vybrány matky vzpomínaného císaře, ne jeho manželky.¹⁵¹

Série posmrtných mincí raflená po smrti Constantina I. je poslední případ raflby posmrtných mincí v římské říši v bec.

¹⁴⁹ Kurz 2006, 151.

¹⁵⁰ Brubaker a Tobler 2000, 577.

¹⁵¹ Brubaker a Tobler 2000, 578.

7 Pamětní ražby m. st.

Jako pamětní ražby m. st. je označována skupina ražeb, která se svou povahou výrazně odlišuje nejen od ostatních ražeb constantinovského období, ale tvoří unikátní skupinu mincí v dějinách římského mincovnictví vůbec. Neobvyklá ikonografie mincí především nijak neinformuje o osobě vydavatele, a ufl v době ražby mince flijícího nebo ne. Mince svými motivy vlastně nijak neodkazují k císařskému rodu. Zahájení ražby této emise je spojováno se založením (324), nebo spíše se zavedením (11. 5. 330) nového sídelního města Constantinopole.¹⁵² První ražby jsou datovány právě do roku 330. Přitom ale nelze o přelíčitostnou ražbu vysloveně pamětního rázu, jak by se dalo podle znalosti praxe předchozích období očekávat. Naopak ražba těchto bronzových mincí tédy AE 3 probíhala zřejmě až do roku 346 ve třinácti mincovnách, které doslova chrlily kvanta mincí této emise, je-li se pak staly naprosto běžnou součástí peněžního oběhu.

Dva základní typy emise zastupují dvě sídelní města římské říše – staré město Řím a nové Constantinopolis. Ikonografie těchto dvou typů je téměř shodná. Namísto portrétu císaře nebo jiného člena císařské rodiny je zde znázorněno poprsí personifikace daného města, které na všech typech hledí doleva. Personifikace měst jsou od ný do císařského pláště, na hlavě mají přilbici s chocholem a přes rameno opášené flezlo. Typ CONSTANTINOPOLIS nese na přilbici obvykle ještě vavřínový věnec. Na které mince ukazují personifikace měst s pohledem obráceným k nebesům, jak je známo z některých jiných souasně ražených mincí, avšak v tomto případě lze spíše vépřisoudit omylu či iniciativě rytce razidel, než oficiálnímu zadání z vyšších míst. Opis na lici identifikuje konkrétní město bu jako VRBS ROMA nebo jako CONSTANTINOPOLIS. Ruby se u obou typů podstatně odlišují. Typ VRBS ROMA nese na rubu obraz vlíce zleva kojící malého Romula a Rema. Nad vlíci jsou umístěny dvě hvězdy představující dioskury Castora a Polluka.¹⁵³ Mezi těmito hvězdami bývaly často situovány mincovní značky, což však, jak ufl bylo, je eno výjimkou, smysl sdělení není. Typ CONSTANTINOPOLIS na rubu představuje okřídlenou Victorii stojící na lodní přídě vlevo a drfící flezlo v pravici a opírající se levicí o štít. Tento výjev má odkazovat na jednu kapitolu z Constantinových válek s Liciniem, kdy Crispus porazil Licinia v bitvě na Hellespontu u

¹⁵² Kurz 2006, 1436144.

¹⁵³ Clark 2009, 53.

Gallipoli a tím uvolnil Constantinovi cestu do Byzantia.¹⁵⁴ Oba typy mají společné, ale jejich ruby postrádají kromě znaky mincovny jakýkoli nápis i opis a patří tak do té malé skupiny constantinovských ražeb, jejichž ruby jsou anepigrafické. Mimo tyto typy jsou známy ovšem i mince, které mají standardní líc, avšak jejich ruby byly raženy z razidel pro jiné ražby. Jsou tedy známy mince s ruby typu GLORIA EXERCITVS s vojenskou standardou obklopenou dvěma vojáky a dále ruby s vlnou s voty. Dosud není zcela jasné, nakolik šlo o ražbu úmyslnou nebo chybnou, a co mlo být tímto netradičními ruby zeno. Kaldopádny tyto tzv. hybridní ražby jsou známy z několika mincoven v dosti početném množství, což příliš nekoresponduje s vlnitou představou o hybridních ražbách ražených omylem ze dvou k sobě nepatřících razidel.

K těmto dvěma základním typům jsou přidávány i malé bronzové mince třídy AE 4 s lícním opisem POP(ulus) ROMANVS. Podle dřívějších názorů jejich ražba probíhala v letech 337–340,¹⁵⁵ a kolikani Kent se nebránil jejich dataci do období dřívějšího, snad již těsně po roce 330.¹⁵⁶ Tato ranější datace je dnes již přijímána více. Na lici tyto drobné mince nesou poprsí personifikace Genia lidu římského (*Genius populi romani*) zleva, od něho v pláti, s oválnou hlavou a tradičním atributem – rohem hojnosti – opřeným o levé rameno. Rubní motivy jsou pak rozděleny do dvou typů, které podle Kenta odkazují rovněž na msta – ím a Constantinopolis.¹⁵⁷ Typ zastupující ím nese na rubu obraz mostu se dvěma vlnami na koncích, stojícího nad ekou. Constantinopoli je přidáván typ s obrazem osmicípé hvězdy ve velkém vlni. Také oba typy rubních motivů u bronzů POP ROMANVS jsou afnázna k mincoven bez jakéhokoli dalšího nápisu i opisu.

Ražba pamětních mstských ražeb byla ukončena z ejm roku 346, kdyfl Constantius II. zaváděl nové emise. Přesto je známa mince z doby pozdější, která na tyto ražby svým způsobem navazuje. Touto mincí je bronz třídy AE 4 ražený v ím kolem roku 348.¹⁵⁸ Na lici je vyobrazeno odné poprsí Romy v p ilbici zprava. Kolem hlavy je lakonický opis ROMA. Na rubu je pak stojící Pax ve vojenském oděvu zleva hledící vpravo. V pravici drflí kopí a levicí se opírá o –tít. Po jeho bocích je umístěna zkratka mincovny: P Ó R. Tento velmi vzácný bronz však z ejm představuje již jen

¹⁵⁴ Clark 2009, 53.

¹⁵⁵ RIC VIII, 448/21–22.

¹⁵⁶ RIC VIII, 442.

¹⁵⁷ RIC VIII, 442.

¹⁵⁸ RIC VIII, 256/104.

vzpomínku na dříve tak velkoryse raflnou emisi pamětních mstských raflb, jeř svou ikonografií i povahou vybořuje z tehdy obvyklého řzu obřnřch mincř.

8 Závěr

Akoli je obvykle obtížné přesně vymezit nějakou dějinnou epochu, v numismatice je možné jen v–e poněkud ulehčeno, nebo jednotlivá peněžní období se obvykle váží na konkrétní historické události. Nejinak je tomu i v případě římských císařských mincí. Jejich dějiny pokrývají dobu více než pět set let. Zároveň jejich ražby je jasný od 16. ledna 27 př. Kr. udělil římský senát Octavianovi titul Augustus a tím se Octavianus Augustus stal *de facto* prvním římským císařem. Během následujících let se mincovní styl, dosud vycházející z republikánských tradic, vyvinul novým směrem a vymezil tak vzhled mincí pro další staletí.

Také okamžik zániku římské mince je ostře oddělen. Je jím podle názoru většiny badatelů mincovní reforma Anastasia I. z roku 498, kterou byl zaveden zcela nový systém oběžných mincí z obecných kovů. Zároveň s tím byl dosud nevídaným způsobem změněn vzhled mincovních rubů, jejichž hlavním obrazovým motivem se stala velká písmena ecké abecedy označující nominál. Mince ražené po Anastasiově mincovní reformě jsou pak označovány již jen za mince byzantské. Takto byly mince raženy až do první poloviny 9. století, a tím byl rozváznut vztah s předchozí antickou tradicí. Ne však zcela, nebo na zlatých mincích se původní ikonografie zachovávala ještě více než sto let a také líce mincí se proměňovaly jen postupně.

Na Constantinovské mince je proto možné nahlédnout ze dvou úhlů.

Jednak je možné v mincích Constantina I. a jeho nástupců vidět poslední moment, kdy se na římských mincích v plné kráse projevilo umělecké umění starověkých rytců a fantazie navrhovatelů mincovních obrazů. V mnoha případech je možné spatřit ohlasy na nejlepší dobu římského mincovního umění. V posledních zachycených individuálních rysech vládců je patrný odkaz skvělých portrétů raného a středního principátu. Na které opisy jsou konstruovány podle modelu užívaného již za Augusta. Naopak známý militantní náboj, na kterých portrét je pak vyústěním tradice započaté za vojenských císařů. Stejně tak jejich strnulost a stylizace se první projevuje v této době. Rubní obrazy jsou stále ještě poměrně pestré, a kolik způsobů užívaných v budoucích dobách, totiž užívaní několika základních obrazových typů, již v Constantinovské mincovní tradici napevno zakořenil. Stále byly však Constantinovské mince schopny svými náměty pružně reagovat na svou dobu a aktuální události. Tato schopnost sociopolitické reflexe je z mincí dobře patrná. Není pochyb, že Constantinus I. se odíval mezi nejvýznamnější římské císaře. Po letech zmatků, kdy byla říše ohrožována zvenčí i

zevnitř, dokázal zajistit období relativního bezpečí a stability. Tento cíl byl však vykoupen dlouhými roky urputných zápasů s rivaly a nepřáteli. Constantinovi synové sice nedosahovali kvalit svého otce, přesto však ani oni nedovedli říši k definitivnímu krachu. Tehdy také definitivně zvítězilo křesťanství jako nová víra nejširších mas lidu. Událost je to o to významnější, čísla svými důsledky utvářejí podobu Evropy a pak i vztahy světa dalších tisíciletí, a její vliv dosud zcela nevymizel. V jejím důsledku Evropa fliruje dodnes.

Na druhé straně Constantinovské mince tvoří jakýsi předstupeň mincí byzantských. Strnulost a schematická povaha portrétů, unifikované obrazové typy, které během desetiletí nedoznaly výraznějších změn, to jsou jevy platné pro byzantské mincovnictví. Ani byzantské mince však nevznikly samy od sebe, nýbrž se vyvinuly z pozdní římských mincí. Výše uvedené znaky byly naplno užívány až po roce 364, avšak jejich náznaky jsou na mincích pozorovatelné již za vlády Constantinovců. Tehdy tedy byly položeny základy pro mince byzantské a odtud pro mince středověké. Přitom výraz středověk je třeba vnímat bez jakéhokoli pejorativního podtónu, s kterým je středověk často označován jako temné období, kdy byla ona skvělá kultura a vzdelanost antiky zapomenuta. Středověk je ale nutno vnímat především jako další fázi ve vývoji celého lidstva.

Constantinovské mince jsou svým způsobem svědci přechodného období, kdy staré bylo opouštěno a nové bylo vytvářeno. Komentáři o tom promlouvají svým vlastním jazykem, kterému je třeba jen správně porozumět. Desítky badatelů, kteří své úsilí zasvětili tomuto cíli, jsou naději, že se tak daří.

9 Seznam použité literatury

A) ANTI TÍ AUTO I

Eusebius, *Vita Constantini* = Eusebius Pamphili z Kaisareie: *Life of Constantine*. P ekl. A. Cameron a S. Hall. New York, 1999

Lactantius, *De mortibus persecutorum* = Lucius Caecilius Firmianus Lactantius: *The Manner in Which the Persecutors Died*. P ekl. W. Fletcher. Ante-Nicenne Fathers, vol. 7. Buffalo, 1886.

B) LITERATURA

BRUCK, G. 1926: *Die Spätrömische Kupferprägung ó Ein Bestimmungsbuch für schlecht erhaltene Münzen*. Graz

BRUBAKER, L. ó TOBLER, H. 2000: The Gender of Money: Byzantine Empresses on Coins (324 ó 802), *Gender and History*, 12/3, 572-659

BRUUN, P.M. 1954: The Consecration Coins of Constantine the Great, *Arctos, acta philologica Fenica* 1, 196-31

BRUUN, P.M. 1955: Some Dynastic Bronze Coins of Constantine the Great, *Eranos, acta philologica Suecana* 53, 193-6198

BRUUN, P.M. 1997: The victorious signs of Constantine: a reappraisal, *The Numismatic chronicle* 157, 416-59

CLARK, V. 2008: *Centering dots on Constantinian coins*. Dostupné online: <<http://www.constantinethegreatcoins.com/dots/.html>> (nav-řívno 28/12/2013).

CLARK, V. 2009: *Constantine the Great: The Coin Speak*, Murfreesboro. Dostupné online: <http://www.constantinethegreatcoins.com/CONSTANTINE_THE_GREAT_THE_COINS_SPEAK.Pdf> (nav-řívno 29/10/2013)

KING, C.E. ó SEAR, D.R. 1987: *Roman Silver Coins, Vol. 5. Carusius to Romulus Augustus*, London

- KURZ, K. 1971: Značky mincoven na rašbách římského císařství. *Numismatické listy* 26, 129-138
- KURZ, K. 1973: Portrét na antických mincích. *Numismatické listy* 28, 65-78
- KURZ, K. 2006: *Mince starověkého Řecka a Říma* o Antická numismatika, Praha
- ODAHL, C. 1975: Eschatological Interpretation of Constantine's Labarum Coin. *Journal for the Society of Ancient Numismatics* 6/3, 47-51
- PETŘÁŠ, Z. a FRIDRICHOVSKÝ, J. 2008: *Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí*, Praha
- VON REDEN, S. 2007: *Money in Ptolemaic Egypt. From the Macedonian Conquest to the End of the Third Century BC*. Cambridge
- RIC VI = SUTHERLAND, C.H.V. 1967: *The Roman Imperial Coinage VI*, London
- RIC VII = BRUUN, P.M. 1966: *The Roman Imperial Coinage VII*, London
- RIC VIII = KENT, J.P.C. 1981: *The Roman Imperial Coinage VIII*, London
- THIEDE, H.-W. 1979: Římské mince Philippa Araba z roku 248 n. l. ke slavnosti 1000 letého výročí Říma, *Numismatické listy* 34, 140-149
- VACINOVÁ, L. 2012: Hlava Medúsy. K významu gorgoneia na řeckých mincích, *Numismatické listy* 67, 3-6
- VIDMAN, L. 1986: *Od Olympu k Panteonu (Antické náboženství a morálka)*, Praha

Přílohy

Úvodní poznámka: Na následujících tabulích je předveden výběr Constantinovských mincí, jehož cílem je poskytnout ucelenou představu o složení oběhiva za vlády Constantinovců. Obrázky mincí byly převzaty hlavně z internetových katalogů zahraničních aukčních společností, a to z toho důvodu, že tyto společnosti dávají k dispozici dobré fotografie nabízených mincí v reprodukovatelné kvalitě. Citace konkrétních kusů jsou u každé mince uvedeny na konci popisu. Přitom ale úroveň popis jednotlivých společností výrazně kolísá, stejně jako počet uváděných údajů. To se týká zejména především jednotlivých mincí, který z kterých společností uvádějí a jiné ho zcela vynechávají. Proto i v následujících přílohách tyto údaje u některých mincí uvedeny jsou a u některých chybí, podle toho, jak který zdroj přistupuje k popisu svých mincí.